

ODGOVOR NA KRIZU COVID-19:

Izazovi, potrebe i očekivanja crnogorskih preduzeća

DRUGO ISTRAŽIVANJE MEĐU PREDUZEĆIMA

Podgorica, mart 2021. godine

ODGOVOR NA KRIZU COVID-19:

Izazovi, potrebe i očekivanja

crnogorskih preduzeća

DRUGO ISTRAŽIVANJE MEĐU PREDUZEĆIMA

NASLOV

Odgovor na krizu COVID-19: Izazovi, potrebe i očekivanja crnogorskih preduzeća

AUTOR

Unija poslodavaca Crne Gore

IZDAVAČ

Unija poslodavaca Crne Gore

GRAFIČKI DIZAJN I PRIPREMA ZA ŠTAMPU

Nikola Miljanić

TIRAŽ

150

ŠTAMPA

M.A.S. Code

MJESTO I DATUM OBJAVLJIVANJA:

Podgorica, mart 2021. godine

Publikacija je objavljena i u elektronskom formatu,
na web sajtu UPCG: www.poslodavci.org

International
Labour
Organization

Ova publikacija je objavljena uz tehničku podršku Međunarodne organizacije rada (ILO). Odgovornost za sadržaj publikacije je isključivo na autorima. Međunarodna organizacija rada ne preuzima odgovornost za ispravnost, tačnost ili pouzdanosti bilo koje informacije ili mišljenja izraženih u ovoj publikaciji.

Sadržaj

O istraživanju	8
Sažetak i preporuke za programske politike	10
I. Uticaj krize COVID-19 na poslovanje i prihode preduzeća	17
II. Uticaj krize COVID-19 na radnu snagu	19
III. Glavni izazovi i strategije prilagođavanja	22
IV. Kako preduzeća gledaju na Vladine mjere podrške	26
V. Perspektive za oporavak	29
Aneks 1. Sektorski profil	31
Aneks 2. Demografski podaci iz istraživanja	38
Aneks 3. Grafici iz istraživanja	40

O istraživanju

Nakon relativno mekog prvog talasa infekcije COVID-19 u proljeće prošle godine, Crna Gora je doživjela drugi talas zaraze, dostigavši nove maksimalne nivoe u novembru, koji su se postepeno smanjivali i stabilizovali u decembru 2020. god. i januaru 2021. god. U vrijeme finalizacije ovog izvještaja, Crna Gora je bila usred bolnog trećeg talasa COVID-19, bilježeći jednu od najviših stopa aktivnih slučajeva u Evropi. Šok i naknadno uvođenje mjera ograničenja imali su pogubni efekat na crnogorski sektor turizma, sa negativnim efektima na privatnu potrošnju i investicije, uzrokujući jedan od najbržih padova BDP-a u Evropi u 2020. godini. Centralna banka Crne Gore prognozirala je pad BDP-a od 17% za 2020. godinu¹, dok je Svjetska banka procijenila pad od 12,4%, predviđajući da će Crna Gora biti suočena sa najdubljom recesijom među zemljama zapadnog Balkana². Privatni sektor se bori za opstanak i potrebne su mu dodatne mjere podrške kako bi mogao ploviti kroz ovo turbulentno razdoblje.

¹ 76. sjednica Savjeta Centralne banke Crne Gore, 29. oktobar 2020.

Raspoloživo na: <https://www.cbcg.me/me/javnost-rada/aktuelno/saopstenja/odrzana-76-sjednica-savjeta-cbcg?id=1789>.

² Redovni ekonomski izvještaj Svjetske banke (RER), oktobar 2020.;

Raspoloživo na: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report>

U tom kontekstu, Unija poslodavaca Crne Gore (UPCG) je, uz tehničku podršku Međunarodne organizacije rada (MOR), sprovedla drugo istraživanje među preduzećima kako bi pratila poslovne izazove i potrebe proizašle iz produžene krize COVID-19. Istraživanje je sprovedeno online, u periodu od oktobra do novembra 2020. godine, a izvještaj o istraživanju sadrži stavove 312 preduzeća koja su u njemu učestvovala. On-line anketu je razvila UPCG na osnovu MOR-ovog alata za anketiranje preduzeća: Procjena potreba preduzeća koje proizilaze iz COVID-19.

Istraživanje je mjerilo percepciju preduzeća vezano za kontinuitet poslovanja, finansijsko zdravlje, status radne snage, djelotvornost trenutnih državnih mjera podrške i doživljaj poslovanja. Takođe, istraživanje je pokušalo da definiše skup preporuka za djelovanje zasnovanih na postojećim potrebama preduzeća. Podaci su analizirani kroz tri dimenzije: ukupni uticaj, veličina preduzeća i sektorska perspektiva. Sektorska analiza obuhvata sedam sektora: industrija hrane i pića; građevinarstvo i nekretnine; maloprodaja i prodaja; usluge; transport i transportna oprema; HORECA; informacije i komunikacije. Ti su sektori odabrani na osnovu kriterijuma kao što su: strateški značaj sektora, ranjivost na krizu i reprezentativnost u uzorku. Pored toga, u decembru 2020. godine sprovedeno je nekoliko dubinskih intervjuja, kako bi se omogućila dodatna analiza i rasvijetlili neki rezultati i obrasci iz istraživanja. Inputi dobijeni putem intervjuja su bili posebno korisni za definisanje novog seta preporuka. Pregled nalaza istraživanja u sedam ključnih sektora koji su imali najveću stopu odgovora dat je u Aneksu I. Detalji demografskih podataka iz istraživanja mogu se naći u Aneksu I.

Prvo istraživanje među preduzećima sprovedeno je nedugo nakon izbijanja krize, u aprilu 2020³. Na osnovu dobijenih nalaza, UPCG je definisala svoja tri (dokumentovana) seta Predloga mjera za programske politike⁴, koje su potom korištene i u izradi tri paketa hitnih ekonomskih mjera koje je usvojila Vlada. Preliminarne nalaze iz ovog drugog istraživanja među preduzećima, UPCG je koristila u oblikovanju svog novog (četvrtog) seta preporuka koji je usvojila i objavila u decembru 2020. godine⁵.

³ Uticaj COVID-19 na poslovanje crnogorskih preduzeća. Unija poslodavaca Crne Gore. Maj, 2020. Raspoloživo na: <http://poslodavci.org/biblioteka/publikacije/uticaj-covid-19-na-poslovanje-crnogorskih-preduzeca>

⁴ Predlozi mjera koje je usvojio Upravni odbor UPCG (u vidu tri odvojena dokumenta) dostupni su na: <http://poslodavci.org>

⁵ Četvrti Predlog mjera UPCG za podršku privredi, usvojen u decembru 2020. god, dostupan je na: http://poslodavci.org/site/assets/files/2963/16-12-2020_cetvrti_predlog_mjera_upcg.pdf

Sažetak rezultata istraživanja

Uprkos ozbiljnim poremećajima izazvanim krizom COVID-19, crnogorska preduzeća su postepeno nastavila sa radom u posljednjem kvartalu 2020.

Dominantna većina preduzeća (95%) mogla je da radi u cijelosti - bilo redovno, na radnom mjestu, ili na daljinu - dok 5% njih nije nastavilo rad, što je bio slučaj sa gotovo 25% preduzeća u toku drugog kvartala 2020. godine. Alarmantno je da je udio preduzeća koja rade sa značajno smanjenim kapacitetom (32%) ostao na gotovo istom nivou kao i u periodu zaključavanja. Mikro preduzeća su se suočila sa najvećim poteškoćama u obnavljanju svog poslovanja. Oko 7% ovih preduzeća nije radilo, dok je 40% poslovalo sa znatno smanjenim kapacitetom. Operativni status preduzeća poboljšavao se sa povećanjem veličine preduzeća. Sektorski gledano, HORECA i sektor usluga i transporta prikazali su najslabiji kapacitet za oporavak nakon što ih je kriza najteže i pogodila.

Prihodi preduzeća dramatično su pogodjeni - skoro 90% preduzeća bilježi pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.

Tek mali udio preduzeća (9%) navodi da nije došlo do promjena, dok je dodatnih 2% prijavilo rast prihoda. Prosječni pad prihoda, za sva anketirana preduzeća, iznosio je 47%. Najveći pad prihoda, u odnosu na isti period 2019. godine, prijavila su mala preduzeća (50,6%). Gotovo petina mikro preduzeća i četvrtina malih preduzeća prijavila su pad prihoda od preko 80%. Posljedice krize osjetile su se u svim sektorima, a imale su posebno razaranjući učinak na HORECA-u i sektor transporta. Sva anketirana preduzeća iz ovih sektora prijavila su pad prihoda za prva tri kvartala 2020. god, pri čemu je prosječni pad za HORECA iznosio 73%, te 62% za transportna preduzeća. Nadalje, skoro polovina preduzeća u sektoru HORECA i jedna trećina u transportnom sektoru navela je da je došlo do pada prihoda od preko 80%. Kriza nije poštedjela nijedan sektor.

Rad na daljinu je uglavnom implementiran tokom perioda zaključavanja, a praksa se nastavila, iako u manjem obimu, i nakon ukidanja ograničenja.

Oko 40% anketiranih preduzeća nastavilo je s primjenom rada na daljinu (sa punim ili sa nepunim radnim vremenom) u posljednjem kvartalu 2020. godine, u poređenju sa blizu 60% preduzeća koliko ih je bilo tokom perioda zaključavanja. Mikro preduzeća su najmanje fleksibilna u prilagođavanju aranžmanima za rad na daljinu. Prisutnost aranžmana za rad na daljinu i dalje je ostala relativno velika u velikim i srednjim preduzećima (69% i 51%), čak i nakon ukidanja ograničenja, za razliku od mikro i malih preduzeća koja su rad na daljinu primjenjivala u manjem obimu (37% i 42%). Više od polovine preduzeća koja su pribjegla radu na daljinu doživjelo je pad produktivnosti, od čega je skoro 60% njih taj pad ocijenilo značajnim ili vrlo značajnim. Otprilike dvije trećine preduzeća preferira da njihovi zaposleni, kad se kriza završi, rade u radnim prostorijama preduzeća i ne planiraju prelazak na rad na daljinu dugoročno.

Nagli pad potražnje (70%) i kašnjenje u plaćanju klijenata (50%) bili su najkritičniji operativni izazovi preduzeća čak i nakon ukidanja mjera ograničenja.

Takođe, gotovo jednak udio preduzeća (oko 40%) imao je poteškoće sa podmirivanjem obaveza prema dobavljačima i sa izostankom zaposlenih. Svi ovi izazovi, kako je navela gotovo trećina anketiranih, značajno su povećali operativne troškove preduzeća. Da bi riješio problem manjka likvidnosti, značajan udio preduzeća (65%) pribjegao je vlastitim rezervama. Druga najčešća praksa, koju je koristila trećina preduzeća, bilo je podnošenje zahtjeva za moratorijum na plaćanje duga. Sve u svemu, preduzeća se nisu mnogo oslanjala na bankarski sektor. Mikro preduzeća su se mnogo više oslanjala na sopstvene rezerve (73%), ali su se i rjeđe prijavljivala za alternativne mjere podrške u odnosu na druge vrste preduzeća. Sektori u kojima su preduzeća koristila prvenstveno sopstvene rezerve bili su građevinarstvo (81%), usluge (69%), transport i informacije i komunikacije (po 67%) i HORECA (61%).

U cilju smanjenja troškova povezanih s radnom snagom, mjera koju su preduzeća najčešće koristila bilo je smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja (46%).

Dodatno, jedna trećina preduzeća je odložila povećanje zarada, dok je blizu 30% smanjilo troškove za obuku zaposlenih. Iako je smanjenje broja zaposlenih bilo među najmanje rasprostranjениm mjerama smanjenja troškova, gotovo jedna četvrtina preduzeća predviđa otpuštanja u narednom periodu. Mala i srednja preduzeća imala su najveći udio ispitanika koji namjeravaju da otpuste radnike (40%, odnosno 30%). Po sektorima, moguća ukidanja radnih mjesta najviše zabrinjavaju u sektoru HORECA, sa čak 53% preduzeća koja planiraju smanjenje broja zaposlenih. Nadalje, trećina preduzeća u transportnom sektoru, skoro 30% u sektorima usluga i informacija i komunikacija, te jedna četvrtina u sektoru trgovine očekuju otpuštanja u narednom periodu.

I pored velikog nezadovoljstva vladinom podrškom na koje je ukazalo 70% preduzeća, subvencije za zarade bile su najtraženija vrsta pomoći.

Obezbjedivanje subvencija za zarade između aprila i jula 2020. godine pozitivno je ocijenilo 30% preduzeća, iako je samo 4% ispitanika to smatralo mjerom poslovne uštede. Odlaganje poreskih obaveza pozitivno je ocijenilo 23% preduzeća, a isto važi i za 21% preduzeća koja su prepoznala korist od moratorijuma na plaćanje poreza. Podsticaje za nova zapošljavanja i zajmove preko IRF-a Crne Gore ocijenilo je adekvatnim oko 20% preduzeća.

**Čak 78% preduzeća je
ocijenilo da će im
trebati dodatne mjere
ekonomске podrške
kako bi obezbijedili
održivost poslovanja
tokom krize.**

Preduzećima svih veličina prijeko su potrebne dodatne mjere podrške, pri čemu mikro preduzeća čine najveći udio ispitanika (81%) koji iskazuje takva očekivanja. Iako se potreba za dodatnom podrškom postepeno smanjuje sa porastom veličine preduzeća, udio ispitanika koji zahtijevaju dodatne mjere visok je čak i među velikim preduzećima (63%). Potražnja za dodatnim mjerama podrške izuzetno je velika u svim sektorima. Sektor proizvodnje hrane i pića iskazao je najveću potrebu po navedenom (94%), dok je u prosjeku 80% preduzeća iz građevinarstva, maloprodaje/prodaje, HORECA-e i sektora transporta takođe istaklo neophodnost dodatnih mjera podrške.

**Subvencije na zarade i
dalje su najtraženija
vrsta podrške za gotovo
60% preduzeća.**

U odnosu na ukupan broj ispitanika, podršku putem subvencionisanja zarada najviše traže srednja preduzeća (72%), zatim velika i mala (u prosjeku po 60%) a najmanje mikro preduzeća (56%). Finansijsku podršku u obliku kredita pod povoljnim uslovima od IRF-a ili komercijalnih banaka tražila je u prosjeku jedna trećina preduzeća, i to je bila druga najpopularnija mjera za MMSP. Odlaganje plaćanja poreza je približno 30% preduzeća ocijenilo kao odgovarajuću mjeru podrške. Oprštanje duga (bilo djelimično ili u cijelosti) neophodno je za 23% preduzeća, dok je moratorijum na otplatu kredita relevantnim ocijenilo samo 7% preduzeća. Značajan udio preduzeća (koji se kreće između 50% i blizu 90%) u svim sektorima identifikovao je subvencije za zarade kao prioritetnu mjeru podrške.

**Više od 40% preduzeća
očekivalo je potpuni
oporavak, dok je gotovo
jedna trećina ocijenila da
će im za oporavak biti
potrebne dodatne mjere
za smanjenje troškova.**

Takođe, 14% preduzeća predviđa značajne izazove u poslovanju i razmatra privremenu obustavu rada. Oko 3% preduzeća je pesimistično u pogledu izgleda za budući oporavak i očekuje trajno zatvaranje poslovanja. Srednja preduzeća su imala najveći udio ispitanika koji očekuje puni oporavak (62%), zatim slijede mikro i mala preduzeća (sa po 41%), dok je udio velikih preduzeća znatno niži (20%). Za razliku od MMSP, znatno veći broj velikih preduzeća (60%) očekuje da će morati da preduzme mjere smanjenja troškova kako bi uspjeli da oporave poslovanje.

Ključni nalazi

Razvoj uticaja krize COVID-19 u Q3-Q4 2020. godine na:

Operativni status

Poslovanje preduzeća se poboljšalo od drugog kvartala 2020. godine zbog postepenog ukidanja vladinih ograničenja.

64%

preduzeća poslovalo je sa punim ili blago smanjenim kapacitetom u 4. kvartalu, u poređenju sa **43%** u 2. kvartalu.

5%

preduzeća još uvijek nije radilo, što je bio značajan napredak u odnosu na **24%** preduzeća u 2. kvartalu.

60% preduzeća u sektoru transporta, **44%** u sektoru HORECA i **35%** iz sektora usluga preduzeća poslovalo je sa znatno smanjenim kapacitetom. **6%** preduzeća u sektoru HORECA i **8%** u sektoru usluga nisu nastavili sa radom u 4. kvartalu.

90%

preduzeća prijavilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine. Prosječni pad prihoda za sva anketirana preduzeća iznosio je **47%**.

Sva anketirana preduzeća u HORECA i sektoru transporta prijavila su pad prihoda.

Finansijsko stanje

Prihodi preduzeća su pogođeni u značajnoj mjeri.

Radna snaga

Otpuštanja zaposlenih su jedna od najmanje korišćenih mjera za smanjenje troškova koje su preduzeća preuzela.

24%

preduzeća predviđa otpuštanja u narednom periodu. Očekivano otpuštanje više je izraženo kod malih i srednjih preduzeća (**40%**, odnosno **30%**).

U sektoru HORECA,

53% preduzeća je planiralo da smanji broj zaposlenih, nakon čega slijede sektor transporta, usluga i IKT-a (po oko 30%).

52%

preduzeća koja su pribjegla radu na daljinu doživjelo je pad produktivnosti, od kojih je blizu **60%** taj pad ocijenilo značajnim ili vrlo značajnim.

Ključni izazovi

82% preduzeća u sektoru proizvodnje hrane i pića,
80% u sektoru transporta i
72% preduzeća u HORECA sektoru je prijavilo **pad potražnje**.

Nagli pad potražnje (70%) i **kašnjenje plaćanja klijenata** (50%) bila su dva najčešće navedena izazova - bez obzira na veličinu preduzeća i sektorskiju pripadnost.

40% preduzeća je imalo poteškoća u podmirivanju obaveza prema dobavljačima i po pitanju izostanaka zaposlenih.

Da bi odgovorili nanepovoljne novčane tokove, **65%** preduzeća se oslanjalo na sopstvene rezerve, što je bila najčešća praksa bez obzira na veličinu preduzeća i sektor.

Mikropreduzeća su se najčešće oslanjala na vlastite rezerve (**73%**), kao i **81%** preduzeća u sektoru građevinarstva, **69%** u sektoru usluga, **67%** u sektoru transporta i informacija i komunikacija i **61%** preduzeća u HORECA sektoru.

... i strategije za njihovo prevazilaženje

Adekvatnost vladinih mjera podrške

MMSP su manje zadovoljna podrškom Vlade u odnosu na velika preduzeća.

Vladina podrška nije zadovoljila potrebe skoro **70%** preduzeća: gotovo **30%** je mjere procijenilo kao potpuno neadekvatne ili nedovoljne, a preko **40%** smatra da su mogle biti bolje.

Preko **40%** preduzeća predviđa potpuni oporavak, a gotovo **1/3** treba da sproveđe dodatne mjere smanjenja troškova kako bi zaokružili oporavak.

78% preduzeća treba dodatne mjere ekonomске podrške kako bi moglo održati svoje poslovanje.

14% preduzeća predviđa značajne izazove i razmatra privremenu obustavu poslovanja, a **3%** predviđa trajni prekid poslovanja.

Buduće perspektive za oporavak

Na osnovu nalaza istraživanja, a u cilju podrške Vladi CG u planiranju novog seta ekonomskih mjera za održivost i oporavak preduzeća, UPCG je kreirala sljedeće preporuke:

Nastaviti sa subvencionisanjem zarada kako bi se podržala najpogođenija preduzeća da očuvaju radna mjesta svojih zaposlenih.

Subvencije za zarade predstavljale su najtraženiju vrstu podrške u Q3-Q4 2020. godine, a skoro 60% preduzeća je ocijenilo da ova mjera predstavlja najadekvatniju podršku privredi i u narednom periodu. Iako smanjenje broja zaposlenih spada u najmanje korišćene mjeru za smanjenje troškova poslovanja u periodu sprovođenja istraživanja, gotovo jedna četvrtina preduzeća predviđa mogućnost otpuštanja u bliskoj budućnosti.

Preporučuje se da se nastavi sa obezbjeđivanjem subvencija za zarade u iznosu od 100% neto minimalne zarade za preduzeća koja su prijavila pad prihoda od preko 30% u odnosu na 2019. godinu zbog pandemije i restriktivnih mjera u cilju suzbijanja epidemije. Mjera bi se trebalo primjenjivati tokom prvog kvartala 2021. god. ili duže - zavisno od epidemiološke situacije i poboljšanja uslova poslovanja. Isto tako, preporučuje se preispitivanje kriterijuma prihvatljivosti za preduzeća koja se kvalifikuju za subvencije zarada na pojedinačnoj osnovi. Istraživanje o preduzećima pokazalo je da nivo negativnog uticaja u velikoj mjeri varira ne samo po sektorima već i unutar sektora, sa preduzećima koja prijavljuju mali ili nikakav uticaj u najteže pogodenim sektorima, i obrnuto.

Obezbijediti dodatnu finansijsku podršku preduzećima, kako bi se djelimično nadomjestio manjak likvidnosti.

Finansijsku podršku u obliku subvencionisanih zajmova za likvidnost pod povoljnim uslovima tražila je u prosjeku jedna trećina preduzeća. Nagli pad potražnje i kašnjenje plaćanja klijenata zabilježeni su kao najkritičniji operativni izazovi, što je izazvalo nagli pad novčanih tokova. Blizu 90% preduzeća bilježi pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine. Ključno je osigurati firmama potrebnu likvidnost kako bi se izbjeglo guranje solventnih, ali nelikvidnih firmi u stečaj.

Preporučuje se pružanje državnih garancija za najmanje 70% iznosa zajmova za preduzeća koja prijavljuju pad prihoda od preko 30% zbog pandemije i vladinih mjera ograničenja. Garancije Vlade i Centralne banke koje pružaju preko IRF i komercijalnih banaka bi trebalo da budu proporcionalne udjelu svake banke na tržištu u Crnoj Gori i ne bi trebalo da iznose više od 40% ukupnog plasmana banke. Maksimalni iznos zajma koji bi država garantovala bi trebalo ograničiti na 300.000 € kako bi veći broj preduzeća imao koristi od ove mjeru. Zajmovi koji prelaze ovaj iznos trebalo bi da budu uslovljeni odobrenjem Vlade ili nadležnog ministarstva. Vlada i Centralna banka treba da unaprijed utvrde kamatnu stopu (koja mora biti fiksna), grejs period (najmanje 12 mjeseci) i rok otplate (najmanje 36 mjeseci). Najteže pogodenim preuzetnicima i MMSP treba odobriti beskamatne zajmove kako bi pokrili nedovoljne novčane tokove. Isto tako, trebalo bi razmotriti pretvaranje dijela zajma u bespovratna sredstva ako preduzeća ispunjavaju niz specifičnih kriterijuma, od kojih bi jedan mogao biti zadržavanje radne snage.

Nastaviti sa odlaganjem plaćanja i smanjenja poreza, kako bi se ublažili problemi likvidnosti.

Skoro 30 % preduzeća zatražilo je odlaganje plaćanja i smanjenje poreza kako bi dodatno podržali preduzeća u rješavanju nekonzistentnih novčanih tokova.

Preporučuje se odlaganje plaćanja dospjelih poreskih obaveza po osnovu svih vrsta poreza, uključujući socijalne doprinose uz porez na dohodak fizičkih lica za 2021. godinu, sa mogućnošću otplate u najmanje 24 rate. Takođe se preporučuje odlaganje plaćanja carine i PDV-a za najviše 90 dana i predviđanje mogućnosti ponovne primjene ove mjere (u ciklusima) dok novčani tok preduzeća ne bude stabilan. Mnoga preduzeća predlažu promjenu sistema PDV-a i predlažu naplatu PDV-a nakon plaćanja faktura. Preduzeća su ponovila potrebu za povećanjem praga za obaveznu registraciju za PDV sa 18.000 EUR prometa na (najmanje) 30.000 EUR da bi se podržali posebno preduzetnici i mikro preduzeća koja su ovo pitanje pokrenula i prije pandemije. Isto tako, preporučeno je smanjenje lokalnih komunalnih taksi, uključujući naknade za upotrebu puteva za pristup komercijalnim objektima i obustavljanje njihove prinudne naplate do kraja 2021. Konačno, da bi se mogao poštovati novi Zakon o fiskalizaciji kod trgovine proizvodima i uslugama (na snazi od 1. januara 2021. godine), preduzeća su istakla potrebu davanja subvencija za kupovinu fiskalnih uređaja i opreme za zamjenu postojećih poreskih kasa u skladu sa obvezama iz zakona

Unaprijediti radno zakonodavstvo, kako bi se osigurala djelotvorna primjena aranžmana za rad na daljinu i fleksibilnosti u upravljanju ljudskim resursima.

Rad na daljinu je uglavnom implementiran tokom perioda zaključavanja, a praksa se nastavila, iako u manjem, ali ne i zanemarljivom obimu, u posljednjem kvartalu 2020. Oko 40 % anketiranih preduzeća nastavilo je da koristiti rad na daljinu sa punim ili nepotpunim radnim vremenom u zadnjem kvartalu 2020. u poređenju sa blizu 60 % preduzeća tokom perioda zaključavanja. Mnoga preduzeća su po prvi put morala da primijene aranžmane za radu od kuće i morala su brzo da uvedu takve radne aranžmane u cijeloj kompaniji. Trenutna zakonodavna osnova pokazala se nedovoljno razvijenom i izazvala je brojne poteškoće u praksi.

Preporučuje se dopunjavanje odredbi vezano za rad od kuće, posebno one koje se odnose na načine organizovanja posla, upotrebu informacione tehnologije, zaštitu na radu i privatnost zaposlenih, između ostalog. Jednako je važno razjasniti (ili usvajanjem novog propisa ili izmjenom postojećeg zakonodavnog okvira) kako tačno primjenjivati radno zakonodavstvo u vanrednim situacijama (viša sila). Poslodavci bi trebalo da imaju pravo donošenja jednostranih odluka (nakon konsultacija sa zaposlenima) o uvođenju rada od kuće ili skraćenog radnog vremena uz proporcionalno smanjenje plata za vrijeme vanrednog stanja. Isto tako, odredbe o prestanku radnog odnosa, izmjeni ugovora o radu i radnom vremenu bi trebalo dopuniti novim osnovima/razlozima koji uključuju vanredne situacije.

Obezbijediti odgovarajuću infrastrukturu i regulatorni okvir za primjenu digitalne tehnologije, obezbjeđenje kontinuiteta poslovanja i jačanje otpornosti preduzeća.

Istraživanje o preduzećima naglasilo je ograničenu spremnost preduzeća za krizne situacije sa malim procentom preduzeća (30 procenata) koja su naznačila da imaju uspostavljene planove za očuvanje/kontinuitet poslovanja. To je zabrinjavajuće jer će sposobnost brzog prilagođavanja i usklađivanja poslovнog modela biti ključna za preživljavanje. Preko 60 posto preduzeća je navelo da je krenulo u usvajanje digitalne tehnologije nakon izbijanja krize. Ipak, udio onih koji se preusmjeravaju na e-trgovinu i online platforme kako bi zadržali kupce i istražili nova tržišta je relativno mali (20 posto).

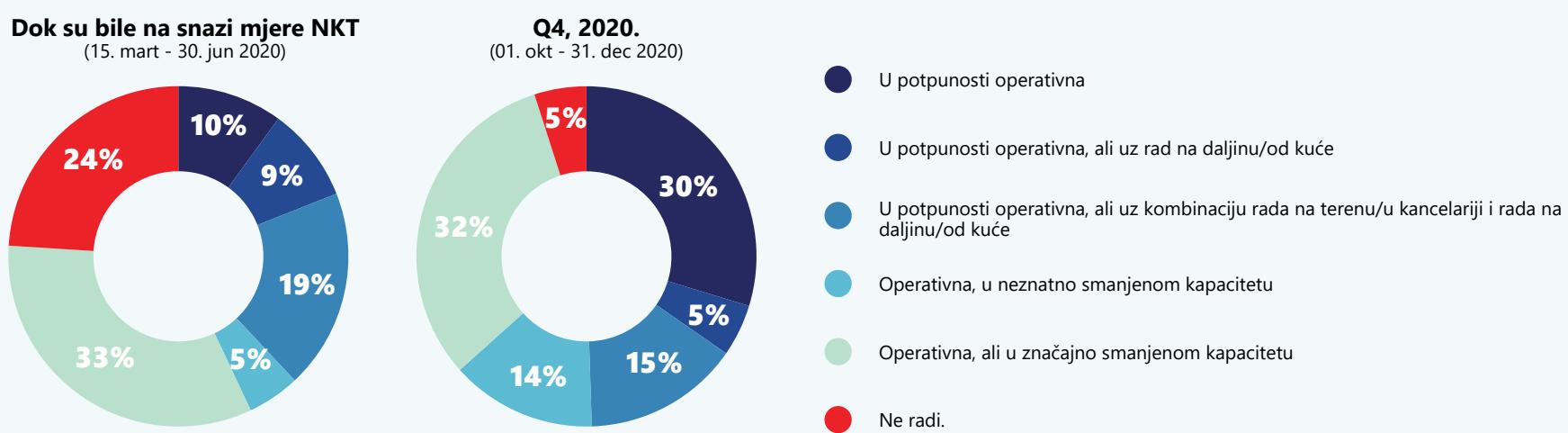
Važno je obučiti i podržati preduzeća da razvijaju poslovne planove za nepredviđene situacije koji bi im pomogli da se nose sa trenutnom krizom i ojačaju otpornost na buduće izazove. Takođe treba obratiti pažnju na aspekte koji se odnose na efikasnu primjenu aranžmana za rad od kuće, zaštitu na radu i produktivnost. Preduzećima je takođe potrebna podrška koja će ubrzati njihovu digitalnu transformaciju i ospozobiti ih za budućnost. Podršku i podsticaje bi trebalo pružiti i preduzećima koja uvode i investiraju u poslovne procese i inovacije sa djelotvornijim korištenjem resursa. Takođe se preporučuje proširenje digitalne infrastrukture u javnom sektoru koja će moći da pruži djelotvorne e-usluge građanima i preduzećima.

I. Uticaj krize COVID-19 na poslovanje i prihode preduzeća

Uprkos ozbiljnim prekidima izazvanim krizom COVID-19, crnogorska preduzeća su postepeno nastavila sa radom u posljednjem kvartalu 2020.⁶ Od svih anketiranih preduzeća, 95% je bilo u prilici da posluje u potpunosti (bilo direktno, u prostorijama kompanije, ili na daljinu) ili djelimično, dok 5% još nije u funkciji, što je bio slučaj sa gotovo četvrtinom preduzeća tokom perioda zaključavanja u proljeće prošle godine. Oko 30% preduzeća radilo je u potpunosti u prostorijama kompanije, dok je dodatnih 20% koristilo rad na daljinu kao redovni radni aranžman čak i nakon ublažavanja ograničenja. Nasuprot tome, samo 10% preduzeća radilo je u prostorijama kompanije tokom proljećnog zaključavanja, dok je gotovo 30% pribjeglo radu na daljinu kako bi moglo održati svoje poslovanje. Uznemirujuće je da je udio preduzeća koja rade sa znatno smanjenim kapacitetom (32%) ostao na gotovo istom nivou kao i tokom perioda zaključavanja.

Slika 1. Možete li navesti nivo aktivnosti u vašoj kompaniji?

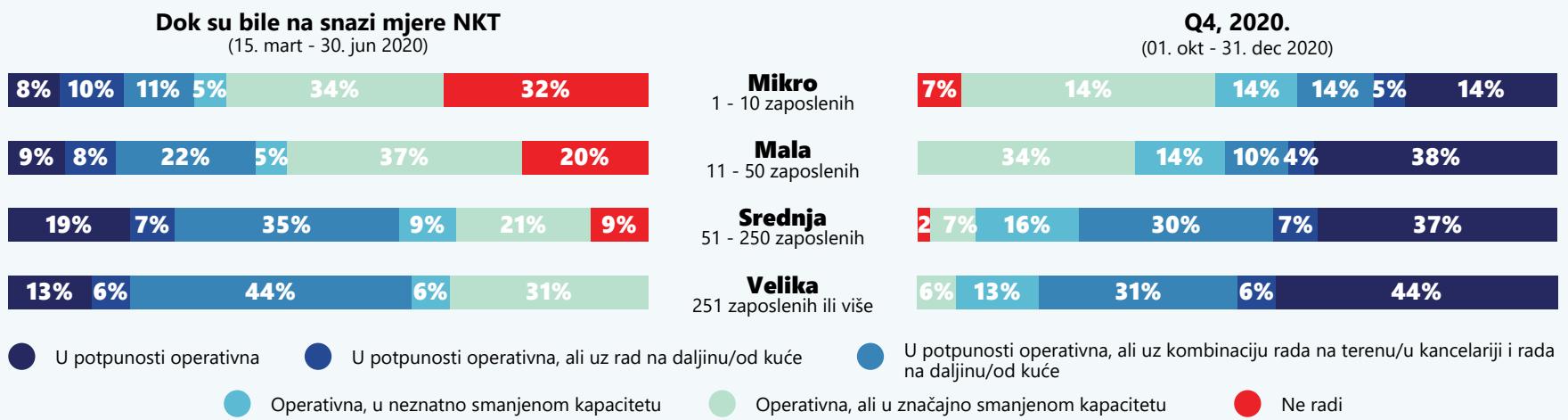
Sva preduzeća na nivou uzorka

Mikro preduzeća su pokazala najveću ranjivost tokom perioda zaključavanja i suočavaju se sa najvećim poteškoćama u obnavljanju svog poslovanja. Oko 7% ovih preduzeća navelo je da je privremeno obustavilo poslovanje, dok je 40% poslovalo sa znatno smanjenim kapacitetom u posljednjem kvartalu 2020. Samo četvrtina mikro preduzeća radila je u potpunosti u prostorijama kompanije, dok je dodatnih 17% poslovalo na daljinu ili kombinovalo rad u prostorijama kompanije sa radom na daljinu. Operativni status preduzeća se poboljšava sa porastom veličine preduzeća. Mala i srednja preduzeća pokazuju dobre znake poboljšanja, jer više od pola, odnosno tri četvrtine njih rade punim kapacitetom, u prostorijama kompanija ili na daljinu. Čini se da su velika preduzeća fleksibilnija u nastavku poslovne aktivnosti, sa više od 80% onih koja rade punim kapacitetom, od kojih više od polovine radi u prostorijama kompanije.

Slika 2. Možete li navesti nivo poslovne aktivnosti vaše kompanije?

Prikaz po veličini preduzeća

⁶ Iako su mјere ograničenja povremeno ublažavane i ponovo nametane tokom perioda kada je istraživanje sprovedeno, za očekivati je da se situacija može pogoršati u martu 2021. godine zbog značajnog povećanja broja zaraženih i naknadnog uvođenja dodatnih ograničenja i zabrane poslovne aktivnosti.

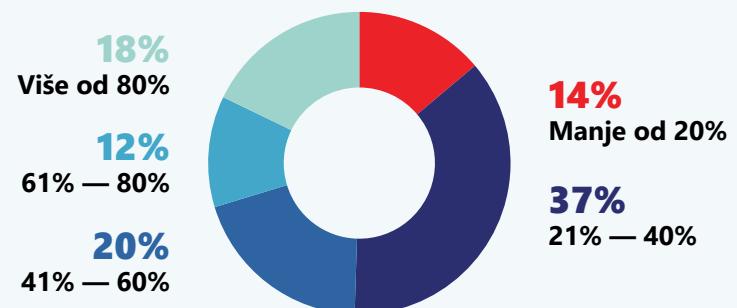
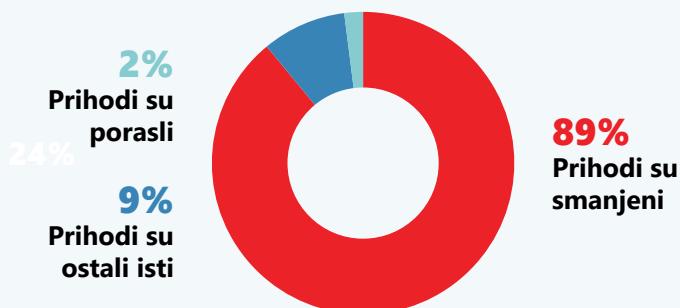
Na nivou pojedinih sektora, HORECA, uslužni i transportni sektor pokazali su najsporiji oporavak nakon što ih je kriza najteže pogodila. Konkretnije, 60% preduzeća u transportnom sektoru, 44% u HORECA i 35% u uslužnom sektoru poslovalo je sa znatno smanjenim kapacitetom, što je iznad prosjeka (32%). Pored toga, 6% preduzeća u HORECA i 8% u uslužnom sektoru nije nastavilo sa radom u vrijeme istraživanja. Pozitivno je da je sektor IKT pokazao najviši nivo prilagodljivosti i zabilježio najveći udio preduzeća koja rade punim kapacitetom (83%), dok je preostalih 17% poslovalo sa nešto smanjenim kapacitetom. (Slika 5A)

Kriza je dramatično uticala na prihode preduzeća. Skoro 90% preduzeća prijavilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine. Samo je vrlo mali udio preduzeća (9%) naveo da nije došlo do promjena, dok je dodatnih 2% ostvarilo rast prihoda. Prosječni pad prihoda za sva anketirana preduzeća iznosi je 47%. Najveći pad prihoda prijavila su mala preduzeća, sa prosječnim padom prihoda od 50%. Gotovo jedna petina mikro preduzeća i jedna četvrtina malih preduzeća prijavila su pad prihoda od preko 80%. (Slika 6A)

Slika 3. Kakav je bio uticaj krize COVID-19 na vaše prihode do sada, u odnosu na isti period prošle godine?

Ako su se vaši prihodi smanjili, možete li procijeniti koliki je to pad?

Sva preduzeća na nivou uzorka

Uticaj krize odjeknuo je u svim sektorima i imao je posebno razaranjući učinak na HORECA i transportni sektor⁷. Sva anketirana preduzeća u ova dva sektora naveli su da je došlo do pada prihoda u prva tri kvartala 2020. Prosječni pad iznosi je 73% za HORECA i 62% za transportna preduzeća. Nadalje, blizu jedna polovina preduzeća u HORECA i jedna trećina u transportnom sektoru naveli su pad prihoda od preko 80%. Kriza nije poštedjela nijedan sektor. Pad prihoda za prva tri kvartala 2020. godine (u odnosu na isti period prošle godine) u većini sektora obuhvaćenih istraživanjem iznosi je 47%. Sektor proizvodnje hrane i pića zabilježio je najmanji pad prihoda od 31%. (Slika 7A)

⁷ Podaci iz ankete su u skladu sa dostupnim statističkim podacima. Prema podacima MONSTAT-a, u putničkom prevozu u četvrtom kvartalu 2020. godine zabilježen je značajan pad svih tipova prevoza u odnosu na isti period prošle godine. Konkretno, željeznički putnički saobraćaj se smanjio za 53,6%, drumski putnički saobraćaj se smanjio za 69,7%, dok je redovni putnički avio saobraćaj opao za 68%. Više informacija dostupno je na: <http://monstat.org/uploads/files/Saobracaj/2020/4/IV%20kvartal%20-%20Kvartalna%20statistika%20%20saobracaja-%20cg-20.pdf>

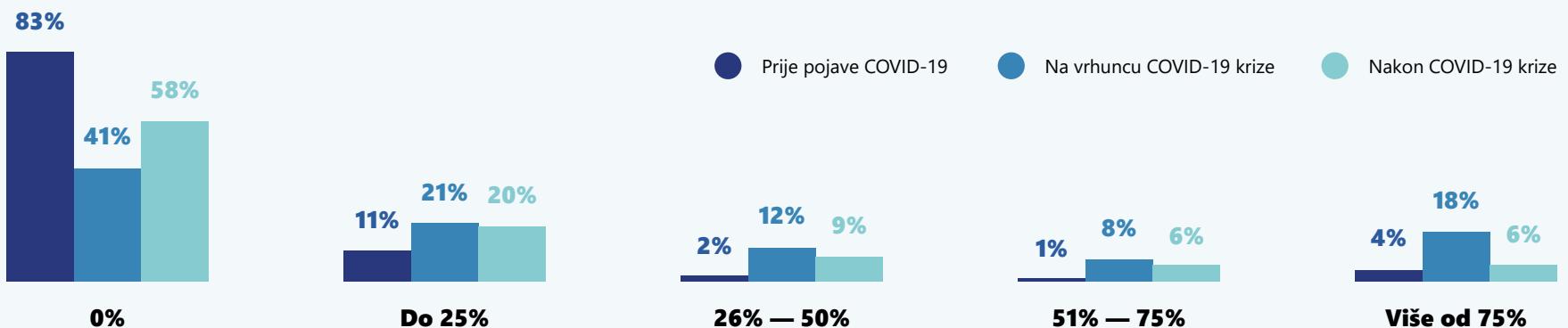
Na HORECA sektor je uticao značajan pad broja turističkih posjeta. U 2020. godini bilo je 83,2% manje dolazaka i 82,1% manje turističkih noćenja u odnosu na 2019. godinu. Više informacija dostupno je na: <http://monstat.org/uploads/files/TURIZAM/ukupno/Istra%C5%BEivanje%20o%20dolascima%20i%20no%C4%87enjima%20turista%20ukupno%20-2020.pdf>

II. Uticaj krize COVID-19 na radnu snagu

Rad na daljinu je uglavnom uveden tokom proljećnog zaključavanja, a praksa se nastavila, iako u manjem obimu, nakon ublažavanja ograničenja. Gotovo 60% preduzeća pribjeglo je radu na daljinu sa punim ili nepunim radnim vremenom tokom perioda zaključavanja, što je bio značajan porast u odnosu na nekih 17% preduzeća koja su koristila rad na daljinu prije COVID-19. Oko 40% anketiranih preduzeća nastavilo je da primjenjuje rad na daljinu (nakon proljećnog zaključavanja) u posljednjem kvartalu 2020. godine.

Slika 4. Koji procenat radnika je radio na daljinu (najmanje jednom sedmično)?

Sva preduzeća na nivou uzorka

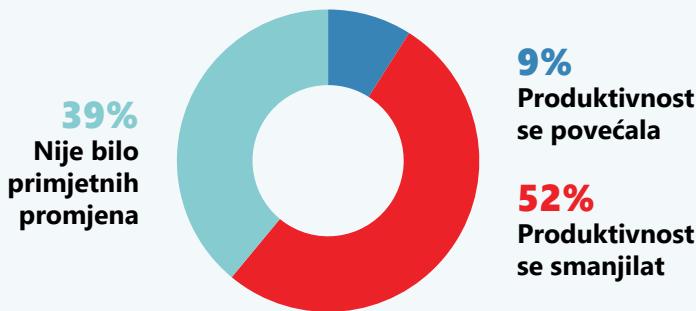
Prema veličini, mikro preduzeća su bila najmanje fleksibilna u prilagođavanju aranžmanima za rad na daljinu. Udio preduzeća koja koriste rad na daljinu povećava se sa veličinom preduzeća, sa 50% mikro preduzeća, 62% malih preduzeća, 74% srednjih preduzeća i sa svim velikim preduzećima koja su prijavila da su pribjegla aranžmanima za rad na daljinu tokom perioda zaključavanja. Prevalencija aranžmana za rad na daljinu i dalje je relativno visoka u velikim i srednjim preduzećima (69%, odnosno 51%) čak i nakon ublažavanja ograničenja, u poređenju sa mikro i malim preduzećima koja su rad na daljinu koristila u 37%, odnosno 42% slučajeva. (Slika 8A)

Preko polovine preduzeća koja su pribjegla aranžmanima za rad na daljinu iskusilo je pad produktivnosti. Skoro 40% je izjavilo da nije bilo primjetnih izazova, a samo 9% je navelo da se produktivnost zaposlenih povećala. Od preduzeća koja su navela da je došlo do pada produktivnosti, gotovo 60% je taj pad ocijenilo kao značajan ili vrlo značajan, a nekih 40% ga je ocijenilo neznatnim.

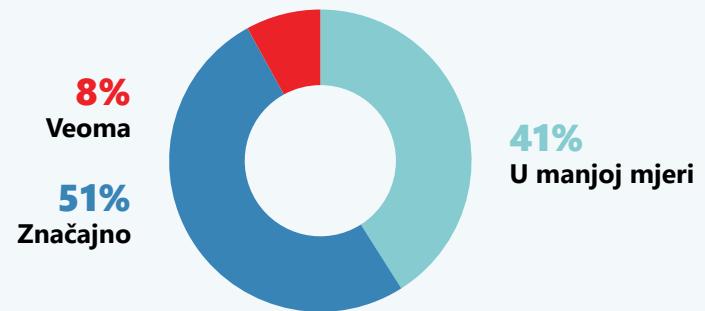
Slika 5.

Sva preduzeća na nivou uzorka

Kako se promijenila produktivnost dok su vaši zaposleni radili na daljinu?

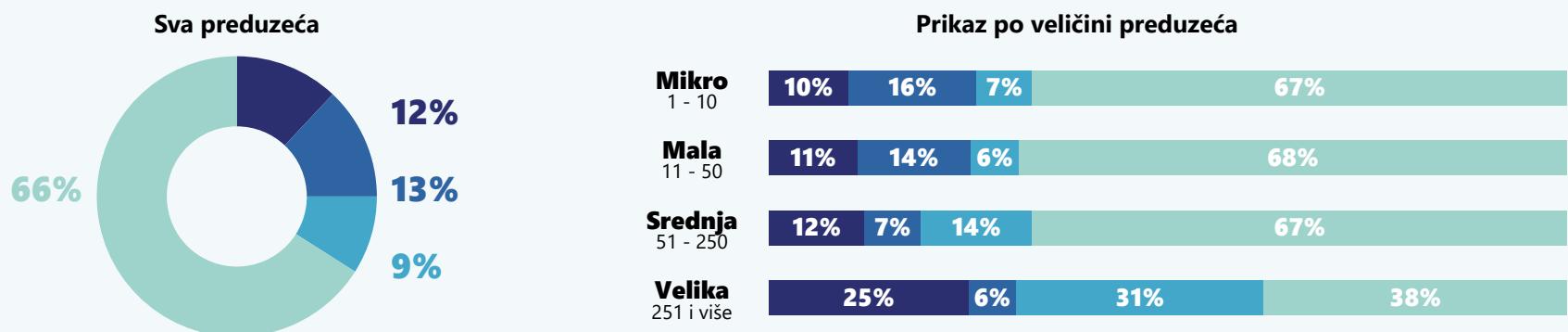
Za koliko se smanjila produktivnost vaših zaposlenih?

Dvije trećine preduzeća preferiralo bi da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije i ne planiraju prelazak na rad na daljinu na duži rok. Četvrtina preduzeća planira da znatno proširi fleksibilne aranžmane za rad ili da barem donekle prilagodi postojeće aranžmane za rad, kako bi zaposlenima olakšali mogućnost rada na daljinu. Dodatnih 9% izjavilo je da će zadržati ekvivalentne nivoje rada na daljinu koji su postojali prije izbjivanja krize COVID-19.

Nema značajnih razlika između mikro, malih i srednjih preduzeća u smislu promjena koje predviđaju za fleksibilne radne aranžmane u odnosu na velika preduzeća, koja su iskazala spremnost da prilagode svoju radnu praksu u predstojećem periodu. U prosjeku bi gotovo 70% MMSP preferiralo da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kada se kriza završi. Suprotno tome, četvrtina velikih preduzeća planira da znatno proširi ili prilagodi fleksibilne radne aranžmane. Oko 30% će zadržati postojeću praksu rada na daljinu, a gotovo 40% je za to da se rad u potpunosti obavlja u prostorijama kompanije.

Slika 6. Kada se završi kriza COVID-19, planirate li dugoročno promjene u pristupu vezano za fleksibilno radno vrijeme/rad na daljinu?

- Da, naša praksa u pogledu fleksibilnih oblika rada biće u velikojmjeri proširena kako bi se u većoj mjeri praktikovalo rad na daljinu.
- Bez promjena, zaposleni će imati priliku da rade od kuće kao i prije pojave COVID-19.

- Da, napravićemo određene izmjene praktikovanih fleksibilnih obika rada kako bi omogućili zaposlenima da se lakše prijavljuju za rad na daljinu.
- Bez promjena, više volimo da zaposleni svoj posao obavljaju na svom radnom mjestu

Većina sektora bi zaposlene, po završetku krize, radije vratila u prostorije kompanije. Međutim, sektori informacija i komunikacija i građevinarstva bili su skloniji očuvanju ili unapređenju fleksibilnih radnih praksi, pri čemu je više od polovine preduzeća izrazilo namjeru da to učine. Sektori čija su preduzeća pokazala najveću želju da zaposlene vrate u prostorije kompanije, njih oko 80%, bili su transport i maloprodaja/prodaja. (Slika 9A)

Da bi preduzeća mogla da na djelotvorniji način implementiraju aranžmane za rad na daljinu, potrebne su im prije svega informacije o alatima koji se koriste za rad na daljinu (37%) i bolja internet usluga (34%). Jedna četvrta preduzeća ima potrebu za smjernicama o tome kako osigurati dobrobit zaposlenih i kako im pomoći da lakše postignu ravnotežu između poslovnog i privatnog života, a dodatnih 22% ima potrebu za smjernicama o obavezama i odgovornostima poslodavaca, kao i o mogućnostima komunikacije i praćenju zaposlenih koji rade na daljinu.

Slika 7. Kakva je podrška potrebna vašem preduzeću da bi zaposleni djelotvornije radili na daljinu?

Sva preduzeća na nivou uzorka

Informacije o digitalnim alatima i kvalitetnijem internetu su najtraženije vrste podrške u mikro, malim i srednjim preduzećima. Velikim preduzećima su prvenstveno potrebne informacije o digitalnim alatima (42%) i smjernice za poslodavce o pravilnom sprovođenju propisa o radu na daljinu i savjeti o djelotvornoj komunikaciji i praćenju zaposlenih koji rade na daljinu. (Slika 10A)

Vrsta podrške koja je potrebna preduzećima odražava sveukupnu sliku, ali se razlikuje u različitim sektorima. Najveći udio preduzeća kojima je potrebno više informacija o digitalnim alatima dolazi iz sektora proizvodnje hrane i pića (42%), prevoza (33%), informacija i komunikacija (29%), usluga (27%) i HORECA (26%). Kvalitetniji internet tražila su uglavnom preduzeća u sektoru usluga (32%), informacija i komunikacija (29%), maloprodaje i prodaje (25%). Smjernice o dobrobiti zaposlenih zatražila su građevinska preduzeća (32%) i preduzeća u HORECA sektoru (22%). (Slika 11A)

Najrasprostranjenija mjera smanjenja troškova vezano za zaposlene, koju su kompanije preuzele, bilo je smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja (46%). Gotovo jedna trećina preduzeća odložila je povećanje zarada, dok je blizu 30% smanjilo troškove za obuku zaposlenih. Jedna četvrta anketiranih preduzeća smanjila je zarade, a dodatnih 20% smanjilo je radno vrijeme. Otpuštanju je pribjeglo oko 15% preduzeća. Manji udio preduzeća (6%) primjenio je obvezni odmor ili neplaćeni odmor kako bi mogao da sačuva radna mjesta. Otprilike 15% preduzeća nije preuzeo i ne planira da preuzme bilo kakve mjere smanjenja troškova

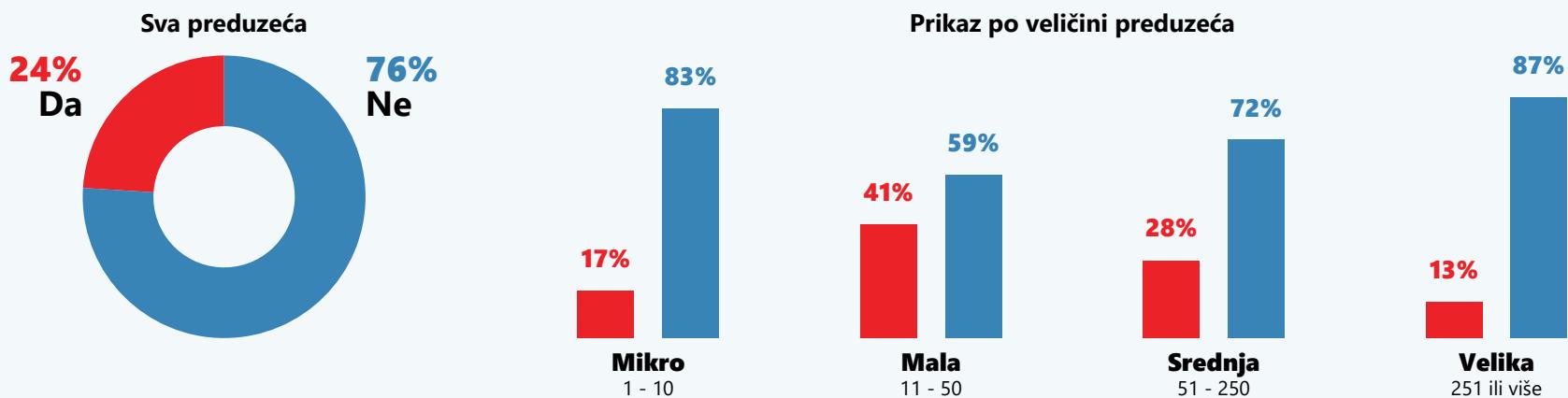
Slika 8. Da li ste i koje mjere vezano za zaposlene preduzeli do sada?

Sva preduzeća na nivou uzorka

Gotovo jedna četvrtina preduzeća ima planove za smanjenje broja zaposlenih u narednom periodu zbog posljedica COVID-19. Preko 40% malih preduzeća izrazilo je namjeru da otpusti svoje zaposlene, dok to isto važi za gotovo 30% srednjih preduzeća. Manji udio mikro i velikih preduzeća planira da smanji broj zaposlenih (17%, odnosno 13%).

Slika 9. Da li planirate da otpustite zaposlene u predstojećem periodu zbog posljedica krize COVID-19?

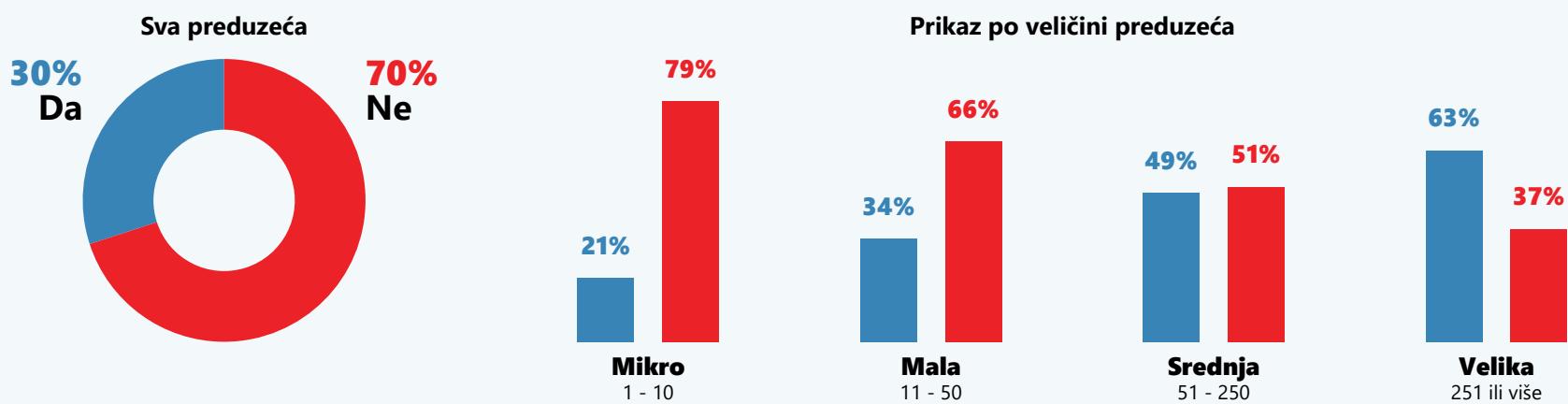

Po sektorima, izgledi za ukidanje radnih mesta u HORECA-i zabrinjavaju, sa nevjerovatnih 53% preduzeća koja planiraju da otpuste zaposlene. Nadalje, trećina preduzeća u transportnom sektoru, blizu 30% preduzeća u sektoru usluga, informacija i komunikacija i još jedna četvrtina u sektoru maloprodaje/prodaje predviđaju otpuštanje zaposlenih u narednom periodu. Manji udio preduzeća u sektoru proizvodnje hrane i pića, kao i u građevinarstvu planiraju da otpuste svoje zaposlene (13%, odnosno 14%). (Slika 12 A)

III. Glavni izazovi i strategije prilagođavanja

Samo 30% preduzeća imalo je pisani plan kontinuiteta poslovanja prije COVID-19, što znači da većina nije bila spremna za krizu. Mikro preduzeća su pokazala najmanju spremnost za krizne situacije, sa samo 21% onih koja su navela da imaju plan kontinuiteta poslovanja. Spremnost preduzeća za suočavanje sa potencijalnim prijetnjama kontinuitetu poslovanja povećava se sa veličinom preduzeća, a 63% velikih preduzeća potvrdilo je postojanje takvog plana.

Slika 10. Da li je vaše preduzeće imalo pisani plan kontinuiteta poslovanja prije krize COVID-19?

Od preduzeća koja prije COVID-19 nisu imala plan kontinuiteta poslovanja, samo je vrlo mali udio (13%) izradilo takav plan nakon izbijanja krize. Zanimljivo je da su srednja preduzeća prijavila najveći udio preduzeća (36%) koja su pripremila plan kontinuiteta poslovanja, dok je udio velikih i malih preduzeća bio manji (po 17%). Očekivano, najmanji udio (8%) prijavila su mikro preduzeća. (Slika 13A)

Generalno, gotovo svi sektori prikazuju slabu pripremljenost u smislu kontinuiteta poslovanja. Najveći udio preduzeća s planom kontinuiteta poslovanja pripada sektoru proizvodnje hrane i pića (preko 40%), a slijede HORECA, sektor informacija i komunikacija, a zatim maloprodaja/prodaja (oko jedna trećina u svakom od njih). Najmanje pripremljeni sektori bili su građevinarstvo (24%), transport (20%) i usluge (17%) (Slika 14A)

Udio preduzeća koja su odlučila da izrade plan kontinuiteta poslovanja nakon izbijanja krize i dalje je nizak u svim sektorima. Preduzeća iz sektora informacija i komunikacija (25%), HORECA (17%) i maloprodaja/prodaja (13%) čine one koji su se u najvećoj mjeri odlučili da izrade poslovni plan za nepredviđene situacije. U ostalim sektorima ovaj udio je manji od 10%. (Slika 14A/B)

Nagli pad potražnje i kašnjenje plaćanja klijenata bili su najkritičniji izazovi sa kojima se suočavaju preduzeća čak i nakon ublažavanja mjera ograničenja. Skoro 70% anketiranih preduzeća izvjestilo je da je potražnja za njihovim proizvodima i uslugama ozbiljno pogodjena, dok je gotovo polovina primijetila kašnjenja u plaćanjima kupaca. Ova dva izazova su očito međusobno povezana, jer je potražnja kupaca glavni izvor priliva gotovine. Nadalje, manjak likvidnosti generiše domino efekat, poput poteškoća u podmirivanju obaveza prema dobavljačima, koji navodi gotovo 40% anketiranih preduzeća. Pored toga, preko 40% preduzeća navelo je da su njihovi zaposleni odsutni s posla zbog bolesti. Svi ovi izazovi znatno su povećali operativne troškove kako navodi gotovo jedna trećina anketiranih preduzeća. Nemogućnost organizacije rada na daljinu predstavljala je izazov za oko 30% preduzeća, dok je oko 16% preduzeća prijavilo poteškoće u sprovođenju fizičkog distanciranja. Samo 3% anketiranih preduzeća nije imalo izazova u poslovanju.

Slika 11. *Koji su glavni izazovi u poslovanju sa kojima se trenutno suočava vaše preduzeće, a koji proizilaze iz krize COVID-19?*

Sva preduzeća na nivou uzorka

Operativni izazovi bili su relativno slični u svim preduzećima, bez obzira na njihovu veličinu. Pogodjena potražnja i (ili) kupci koji kasne s uplatama bili su najčešće navođeni problemi preduzeća svih veličina. Nadalje, srednja preduzeća su se suočila sa većim odsustvom zaposlenih (65%) u odnosu na druge tipove preduzeća. Mikro i mala preduzeća su navela da imaju poteškoća u podmirivanju obaveza prema dobavljačima češće (45%, odnosno 47%) od srednjih i velikih preduzeća (40%, odnosno 39%). Velika preduzeća su imala najmanje poteškoća u organizaciji rada na daljinu i sprovođenju fizičkog distanciranja u poređenju sa MMSP. Oko 30% preduzeća svih veličina navelo je da su se njihovi operativni troškovi znatno povećali.

Slika 12. *Koji su glavni izazovi u poslovanju sa kojima se vaše preduzeće trenutno suočava kao rezultat COVID-19?*

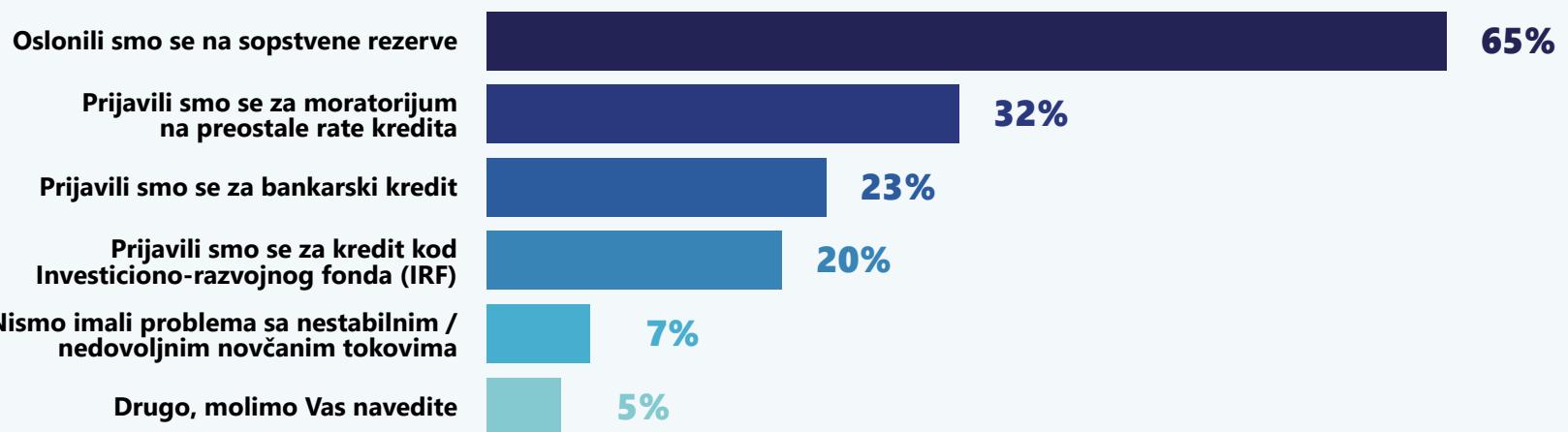

Manjak potražnje predstavljen je kao najteži izazov u gotovo svim sektorima. Najveći udio preduzeća koja bilježe pad potražnje posluju u sektorima proizvodnje hrane i pića (82%), transporta (80%) i HORECA (72%). Kašnjenja u plaćanjima kupaca su preduzeća iz svih sektora procijenila kao značajan izazov, pri čemu je taj problem istaknutiji u sektorima IKT i transporta (po 67%). Sa poteškoćama u podmirivanju obaveza prema dobavljačima uglavnom su se suočavali maloprodaja/prodaja (67%), transport (60%) i sektor HORECA (53%). Odsustvo zaposlenih najčešće su prijavljivala preduzeća koja rade u građevinarstvu (57%), transportu (53%) i maloprodaji/prodaji (50%). Prijavljen je porast operativnih troškova u građevinarstvu (48%) i transportu (40%). Nemogućnost organizovanja rada na daljinu bio je glavni izazov za 60% preduzeća u transportnom sektoru i za četvrtinu preduzeća u sektorima HORECA, maloprodaje/prodaje i usluga. Nadalje, na poteškoće u sprovođenju fizičkog distanciranja naišlo je oko 30% preduzeća u sektoru transporta (27%) i oko jedne petine preduzeća u uslužnom i u građevinskom sektoru. Treba napomenuti da je samo 17% preduzeća u IKT sektoru i 8% u uslužnom sektoru odgovorilo da se nije suočilo s izazovima vezanim za COVID-19. (Tabela 1A)

Značajan udio preduzeća (65%) pribjeglo je vlastitim rezervama kako bi riješilo manjak likvidnosti. Druga najčešća praksa, koju koristi trećina preduzeća, bilo je podnošenje zahtjeva za moratorijum na isplatu duga. Sve u svemu, preduzeća se nisu mnogo oslanjala na bankarski sektor. Samo 23% preduzeća podnijelo je zahtjev za komercijalni kredit, a dodatnih 20% podnijelo je zahtjev za kredit preko Investiciono razvojnog fonda Crne Gore. Samo 7% preduzeća nije se suočilo sa manjom likvidnosti

Slika 13. *Kako ste nadoknadili nekonzistentan/ nedovoljan promet gotovine?*

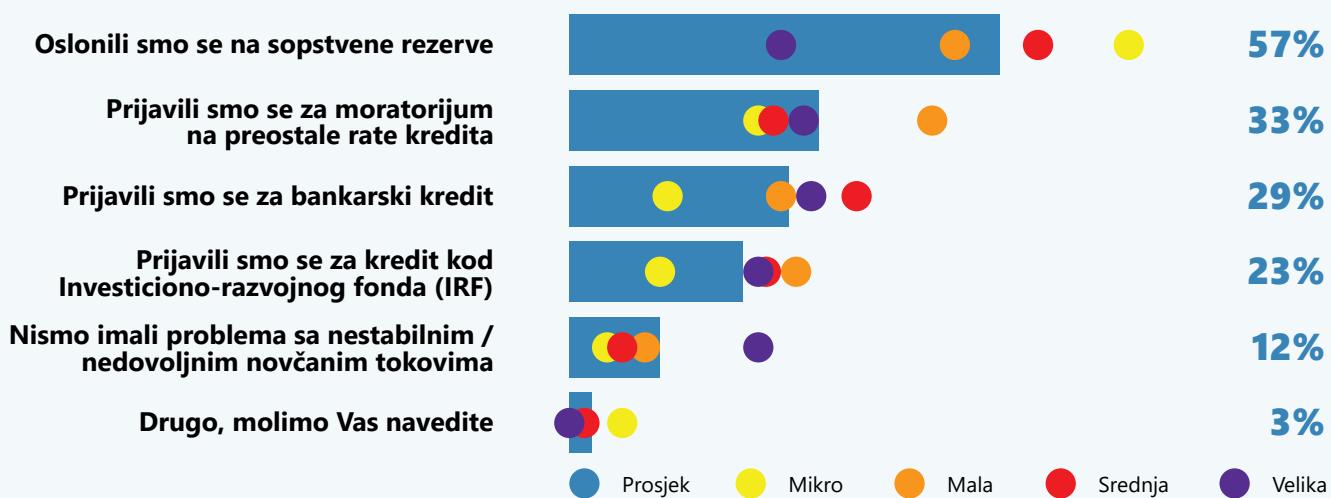
Sva preduzeća na nivou uzorka

Bez obzira na veličinu preduzeća, rezerve su bile najčešće sredstvo za pokrivanje nedosljednog novčanog toka, posebno u mikro i srednjim preduzećima (73%, odnosno 63%). Moratorijum na otplatu duga koristilo je blizu 50% malih preduzeća i više od četvrtine mikro, srednjih i velikih preduzeća. Komercijalne kredite prvenstveno su koristila srednja preduzeća (40%) i oko 30% malih i velikih preduzeća. Otprilike jedna četvrtina malih, srednjih i velikih preduzeća podnijela je zahtjev za kredit kod IRF-a Crne Gore. Mikro preduzeća su se rjeđe prijavljivala za alternativne mjere podrške u upravljanju manjom likvidnosti, u poređenju sa drugim vrstama preduzeća. Velika preduzeća čine najveći udio (25%) preduzeća koji su prijavili da ne bilježe manjak likvidnosti.

Slika 14. *Kako ste nadoknadili nekonzistentan / nedovoljan promet gotovine?*

Prikaz po veličini preduzeća

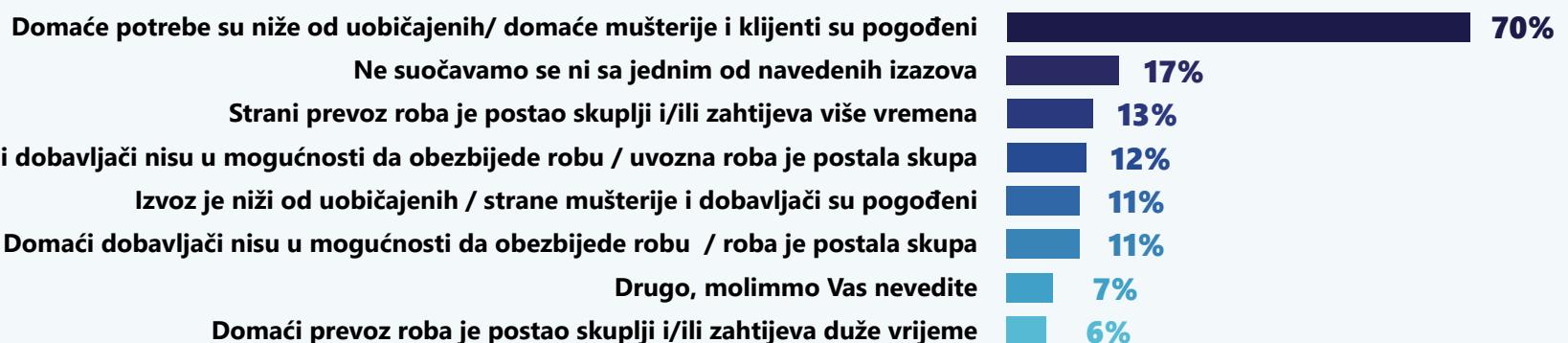

Manjak likvidnosti bio je najznačajniji izazov u svim sektorima, koji se nadoknađivao prvenstveno iz rezervi preduzeća. Sektori u kojima su se preduzeća u velikoj mjeri oslanjala na vlastite rezerve bili su građevinarstvo (81%), usluge (69%), transport, informacije i komunikacije (po 67%) i HORECA (61%). Moratorijum na otplatu duga najviše su koristili transport (67%), proizvodnja hrane i pića (53%) i HORECA (44%). Preduzeća u sektorima HORECA i maloprodaja/prodaja češće su aplicirala za kredite od IRF-a Crne Gore (42%, odnosno 35%). Nadalje, oko jedne trećine preduzeća u HORECA, te sektorima maloprodaje/prodaje i proizvodnje hrane i pića prijavilo se za komercijalne kredite. (Tabela 2A)

Pad domaće potražnje predstavljao je najteži izazov za ogromnih 70% preduzeća unutar njihovog lanca vrijednosti. Preduzeća svih veličina procijenila su pad potražnje kao najveći izazov, koji značajno nadmašuje ostale izazove u lancu vrijednosti, poput smanjenja izvoza, nemogućnosti domaćih i stranih dobavljača da obezbijede inpute i povećanih troškova za domaći i strani transport. Samo 17% kompanija navelo je da se nije suočilo sa bilo kakvim izazovima u lancu vrijednosti. (Slika 15A)

Sektorski raščlanjeni podaci daju gotovo istu sliku cijelokupne situacije sa oko 90% preduzeća u sektorima maloprodaje/prodaje i transporta, preko 80% preduzeća u industriji hrane i pića i građevinarstvu i oko 60% preduzeća u uslužnim djelatnostima, HORECA i sektoru informacija i komunikacija koja ocjenjuju pad potražnje kao najkritičniji izazov. (Tabela 3A)

Slika 15. Koji su glavni izazovi sa kojima se vaše preduzeće trenutno suočava u svom vrijednosnom lancu?

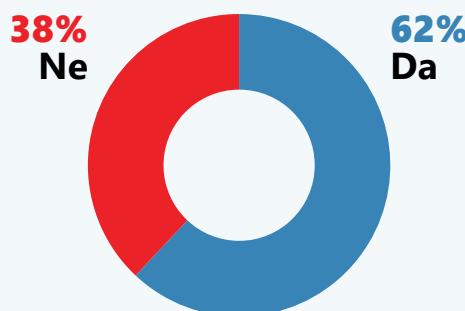

Da bi mogli opstati u vrijeme krize, preko 60% preduzeća ubrzalo je usvajanje digitalnih tehnologija. Konkretno, gotovo jednak udio preduzeća (oko 30%) integrirao je upotrebu tehnologija u različite administrativne i upravljačke procese, kao i u marketinške svrhe. Štaviše, jednak udio preduzeća (oko 20%) povećao je upotrebu tehnologija za finansijske transakcije i e-trgovinu. Velika preduzeća su prednjačila u korišćenju digitalnih tehnologija (87%) u poređenju sa srednjim (70%) i malim preduzećima (66%). Mikro preduzeća su pokazala najmanji kapacitet za prilagođavanje, sa nešto više od polovine preduzeća (55%) koja su prijavila da su pribjegla upotrebi digitalnih tehnologija nakon izbijanja krize.

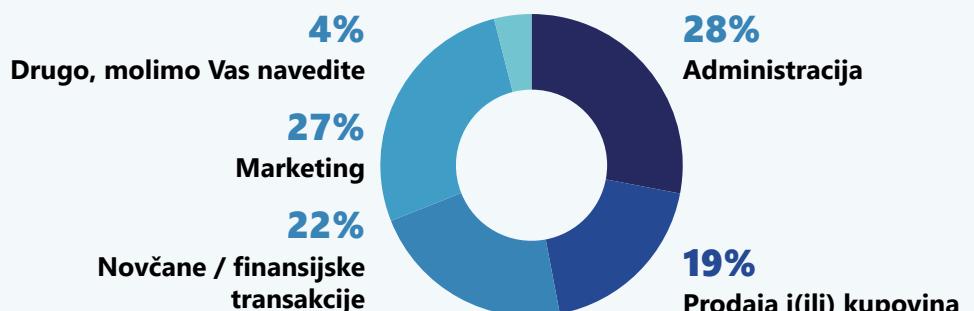
Slika 16.

Sva preduzeća na nivou uzorka

Da li je vaša kompanija povećala primjenu savremenih tehnologija (internet, aplikacije za kompjutere i mobilne telephone, društvene mreže, itd.) tokom krize COVID-19?

Ako jeste, za koje poslovne procese vaša kompanija koristi savremene tehnologije?

Manjak likvidnosti bio je najznačajniji izazov u svim sektorima, koji se nadoknađivao prvenstveno iz rezervi preduzeća. Sektori u kojima su se preduzeća u velikoj mjeri oslanjala na vlastite rezerve bili su građevinarstvo (81%), usluge (69%), transport, informacije i komunikacije (po 67%) i HORECA (61%). Moratorijum na otplatu duga najviše su koristili transport (67%), proizvodnja hrane i pića (53%) i HORECA (44%). Preduzeća u sektorima HORECA i maloprodaja/prodaja češće su aplicirala za kredite od IRF-a Crne Gore (42%, odnosno 35%). Nadalje, oko jedne trećine preduzeća u HORECA, te sektorima maloprodaje/prodaje i proizvodnje hrane i pića prijavilo se za komercijalne kredite. (Tabela 2A)

Pad domaće potražnje predstavljao je najteži izazov za ogromnih 70% preduzeća unutar njihovog lanca vrijednosti. Preduzeća svih veličina procijenila su pad potražnje kao najveći izazov, koji značajno nadmašuje ostale izazove u lancu vrijednosti, poput smanjenja izvoza, nemogućnosti domaćih i stranih dobavljača da obezbijede inpute i povećanih troškova za domaći i strani transport. Samo 17% kompanija navelo je da se nije suočilo sa bilo kakvim izazovima u lancu vrijednosti. (Slika 15A)

Sektorski raščlanjeni podaci daju gotovo istu sliku cjelokupne situacije sa oko 90% preduzeća u sektorima maloprodaje/prodaje i transporta, preko 80% preduzeća u industriji hrane i pića i građevinarstvu i oko 60% preduzeća u uslužnim djelatnostima, HORECA i sektoru informacija i komunikacija koja ocjenjuju pad potražnje kao najkritičniji izazov. (Tabela 3A)

IV. Kako preduzeća gledaju na Vladine mjere podrške

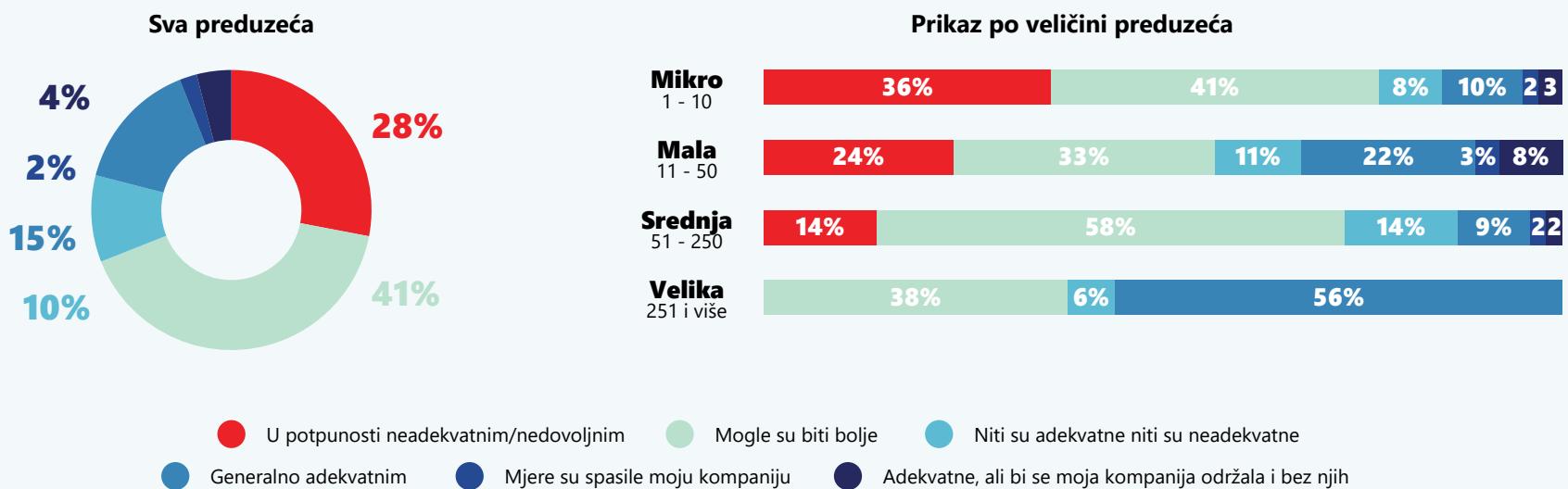
Vlada Crne Gore usvojila je tri paketa ekonomskih mera podrške između sredine marta i avgusta 2020. godine sa ukupnim ciljem da održi likvidnost preduzeća i građana, sačuva radna mesta i podrži ranjive kategorije građana. Vlada je potrošila oko 320 miliona eura na prva dva paketa i oko 1,2 milijarde eura na treći paket (koji obuhvata period od 4 godine). Mjere podrške su, između ostalog, uključivale subvencije za zarade zaposlenima u najugroženijim sektorima i za novo zapošljavanje, odlaganje plaćanja poreza na zarade i doprinos, kraće rokove za povraćaj PDV-a, jednogodišnje smanjenje PDV-a za ugostiteljske djelatnosti (sa 21 na 7%), dodatnu podršku za sektor turizma, kao i podsticaje za sektore poljoprivrede, ribarstva i informacionih tehnologija, stvaranje povoljnih kreditnih linija, moratorijum na otplatu bankarskih kredita i drugo.

Vlada je 28. januara 2021. usvojila novi paket mera podrške u iznosu od 163 miliona eura za podršku privredi i građanima za prvi kvartal 2021. Nove mjeru uključuju subvencije za zarade (s proširenom listom prihvatljivih sektora); odlaganje poreskih obaveza; podršku za otvaranje novih radnih mesta; jednokratnu podršku firmama iz ranjivih sektora za sprovođenje e-fiskalizacije; i dodatne mjeru za sektor turizma, ugostiteljstva, poljoprivrede i ribarstva¹.

Vladine mjeru ekonomске podrške nisu zadovoljile potrebe gotovo 70% anketiranih preduzeća. Konkretno, skoro 30% preduzeća ocijenilo je mjeru potpuno neadekvatnim ili nedovoljnim, dok je nešto više od 40% uvjereni da su mjeru mogli biti i bolje. Samo 15% preduzeća ocijenilo je mjeru generalno adekvatnim, a neznatan udio (2%) tvrdi da su mjeru podrške spasile njihovo poslovanje. Dodatnih 4% je uvjereni da bi, iako su mjeru u cjelini adekvatne, njihova preduzeća bez njih bila održiva. I na kraju, nekih 10% je imalo neutralan stav, ocjenjujući mjeru ni adekvatnim ni neadekvatnim.

MMSP su bila manje zadovoljna Vladinim mjerama podrške u odnosu na velika preduzeća. Mikro preduzeća su prikazala najveći udio preduzeća koja mjeru smatraju nezadovoljavajućim (77%), od čega ih je 36% ocijenilo kao potpuno neadekvatne, a dodatnih 41% smatra da su mjeru mogli biti bolje. Veliki udio malih i srednjih preduzeća takođe je izrazio nezadovoljstvo Vladinim mjerama podrške (57%, odnosno 72%). Zanimljivo je da je udio preduzeća koji tvrde da je Vlada mogla usvojiti adekvatnije mjeru bio najveći među srednjim preduzećima (58%). Velika preduzeća pokazala su najviši nivo zadovoljstva mjerama podrške (56%).

Slika 16. *Kako ocjenjujete ekonomске mjeru Vlade u odnosu na potrebe vaše kompanije tokom krize?*

Po sektorima, Vladine mjeru podrške nisu zadovoljile potrebe dominantne većine preduzeća. U prosjeku je preko 60 % preduzeća u sektoru proizvodnje hrane i pića, građevinarstva, HORECA-e i usluga ocijenilo mjeru kao potpuno neadekvatne ili izrazilo uvjerenje da su mogli biti bolje. Skoro 90 % preduzeća u sektoru informacija i komunikacija i trgovine imalo je istu percepciju. Najveći udio preduzeća koja mjeru ocjenjuju adekvatnim dolazi iz građevinarstva (29%), HORECA-e (25%) i sektora transporta (20%). Vrlo mali udio ispitanika tvrdi da su mjeru spasile njihova preduzeća, i to iz sektora proizvodnje hrane i pića (12%), transporta (7%), HORECA-e (3%) i sektora usluga (2%). (Slika 16 A)

¹ UPCG je koristila preliminarne podatke iz ankete kako bi podržala Vladi u definisanju novih mera podrške zasnovanih na potrebama preduzeća. Vlada je prihvatile niz preporuka koje je predložila UPCG i one su sadržane se u novom paketu mjeru. Ipak, biće potrebne dodatne mjeru podrške da bi preduzeća mogla da održe svoje poslovanje usred dugotrajne krize i da ubrzaju svoj oporavak.

Uprkos velikom nezadovoljstvu Vladinim mjerama podrške i malom udjelu preduzeća koja od njih imaju koristi, obezbjeđivanje subvencija za zarade predstavljalo je najadekvatniju vrstu podrške.

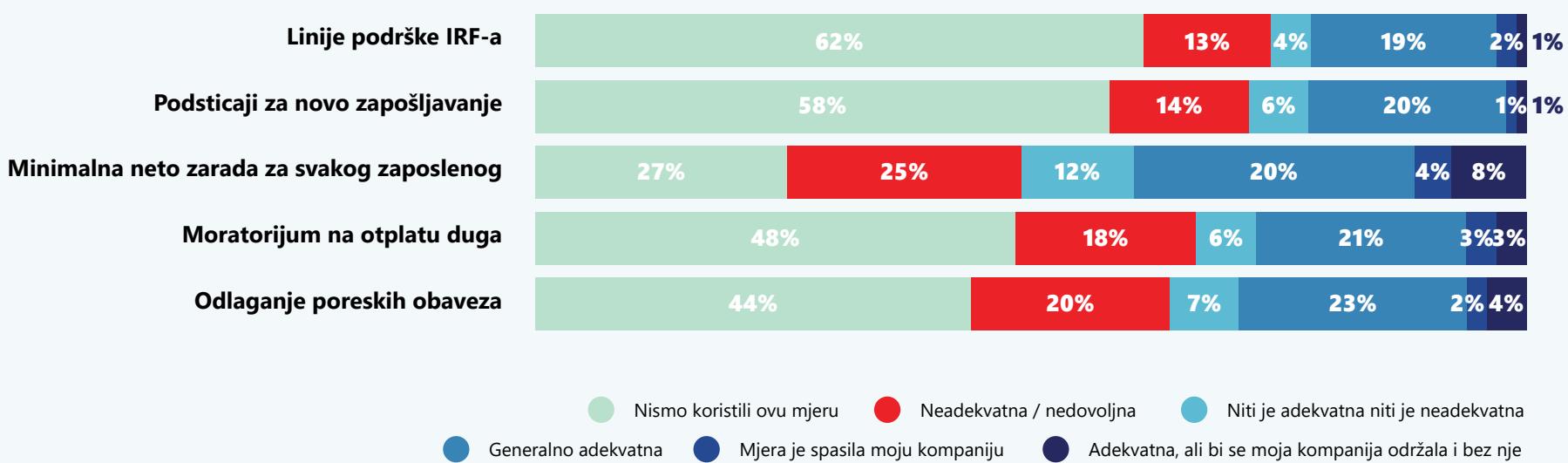
Obezbeđivanje subvencija za minimalne zarade pozitivno je ocijenilo 30% preduzeća, iako je samo 4% to smatralo mjerom poslovne uštede. Programi subvencija za zarade za april-maj, uvedeni kroz prvi paket podrške, uključeni su u naredne pakete podrške i nastavljeni su tokom jula i septembra, kao i novembra i decembra 2020. godine.

Predložena mjera uključivala je subvencije za preduzeća čija je djelatnost zatvorena zbog pandemije (100% bruto minimalne zarade), preduzeća u turističkom sektoru (100% bruto minimalne zarade), preduzeća u sektorima u riziku (50% bruto minimalne zarade), zarade zaposlenih na plaćenom odsustvu (70% bruto minimalne zarade) i zarade zaposlenih u karantinu ili samoizolaciji (70% bruto minimalne zarade).²

Odlaganje poreske obaveze pozitivno je ocijenilo 23% preduzeća, a to važi i za 21% preduzeća koja su koristila moratorijum na otplatu duga. Podsticaje za novo zapošljavanje i kredite preko IRF-a Crne Gore ocijenilo je odgovarajućim oko 20% preduzeća.

Slika 17. Kako ocjenjujete sledeće Vladine mjere podrške?

Sva preduzeća na nivou uzorka

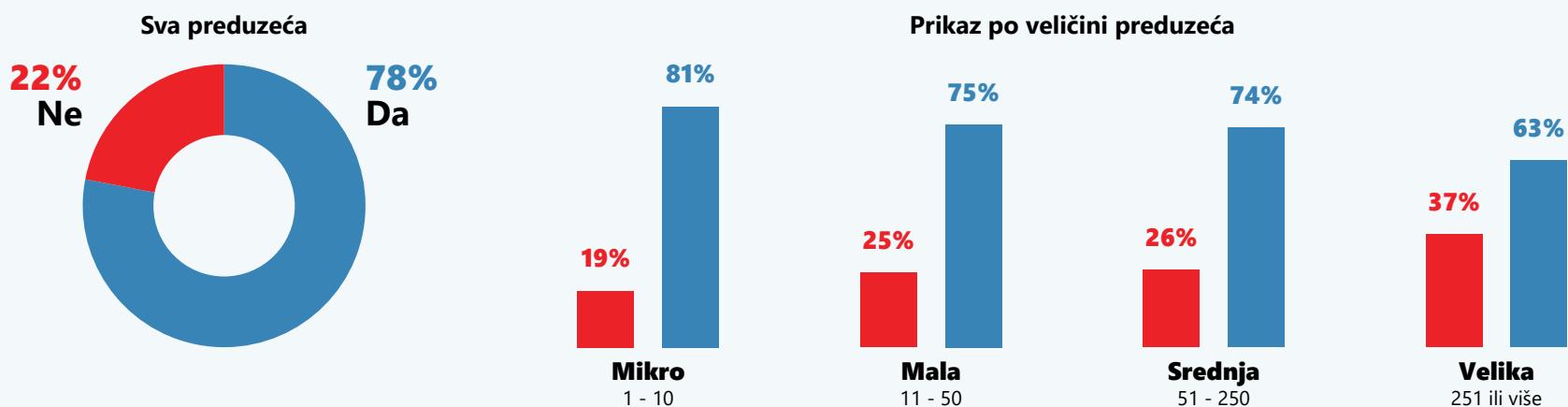

Prema veličini preduzeća, pružanje subvencija za minimalne zarade procijenjeno je kao adekvatno prvenstveno od mikro preduzeća (45%). Pozitivna ocjena opada s veličinom preduzeća, pri čemu velika preduzeća imaju najmanji udio preduzeća koja su mjeru ocijenila adekvatnom (9 %). Zanimljivo je da se udio preduzeća koja prijavljuju da nisu koristila ovu mjeru povećava sa smanjenjem veličine preduzeća. Samo 8% preduzeća nije koristilo ovu mjeru, dok je udio mikro preduzeća bio znatno veći (45%).

Odlaganje poreske obaveze su najpozitivnije ocijenila mikro preduzeća (43%), pri čemu se zadovoljstvo preduzeća smanjivalo s veličinom preduzeća. Velika preduzeća imala su najmanji udio ispitanika koji su mjeru ocijenili kao odgovarajuću (8%). Kao i u slučaju subvencija za zarade, najveći udio ispitanika koji su naveli da nisu koristili ovu mjeru dolazi iz mikro preduzeća (63%), dok su najmanji udio imala velika preduzeća (4%).

Ogromnih 78% preduzeća navelo je da će im trebati dodatne mjere ekonomске podrške da bi osigurali svoju održivost. Preduzećima svih veličina su prijeko potrebne dodatne mere, a mikro preduzeća pokazuju najveći udio ispitanika (81%) kojima su takve mjeru potrebne. Iako se potreba za dodatnom podrškom postepeno smanjuje s povećanjem veličine preduzeća, udio ispitanika koji zahtijevaju dodatne mjerne ostaje visok čak i među velikim preduzećima (63%).

Slika 18. Da li bi vaše preduzeće imalo koristi od dodatnih/novih ekonomskih mjera Vlade?

Potražnja za dodatnim mjerama podrške izuzetno je velika u svim sektorima. Sektor proizvodnje hrane i pića iskazao je najveću potrebu za dodatnim mjerama (94%), dok je isto vrijedilo za prosječno 80% preduzeća u građevinarstvu, trgovini, HORECA-i i transportu. Sektori usluga i IT-a imali su nešto niži udio (75%, odnosno 61%), što definitivno nije zanemarljivo. (Slika 17A)

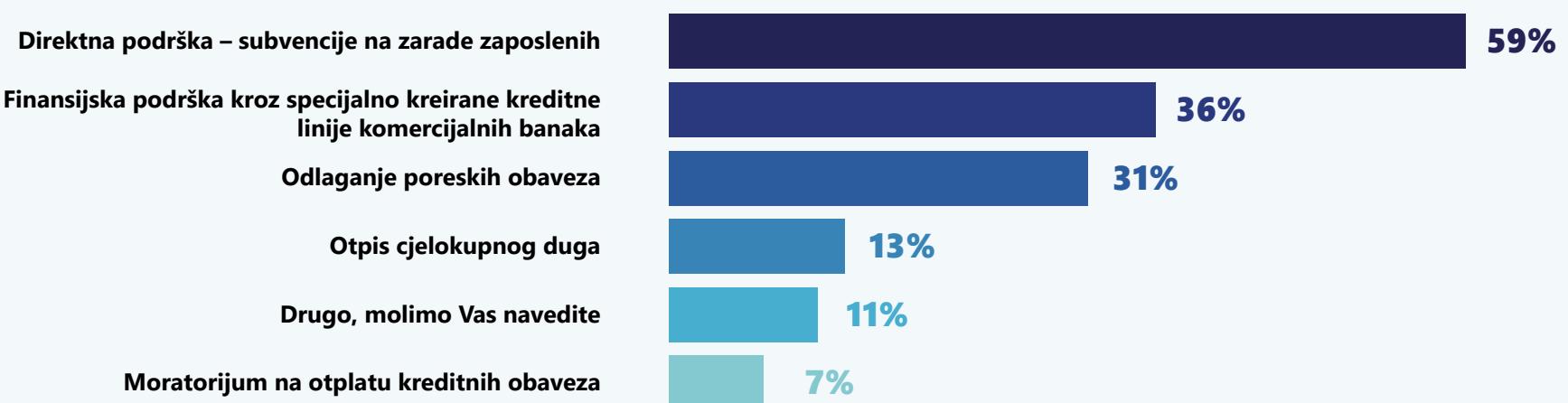
Subvencije za zarade ostale su najtraženija vrsta podrške za gotovo 60% preduzeća. To nije iznenađujuće s obzirom na specifičnosti crnogorske privrede i njeno veliko oslanjanje na sektor turizma i zavisnost od stranih direktnih investicija.

Finansijsku podršku u obliku kredita za likvidnost pod povoljnim uslovima od IRF Crne Gore ili komercijalnih banaka tražila je u prosjeku jedna trećina preduzeća, što signalizira da su preduzeća i dalje suočena sa manjkom likvidnosti.

Odlaganje poreske obaveze je oko 30% preduzeća procijenilo kao odgovarajuću mjeru podrške.

Otpis duga je pozitivno ocijenilo 13% preduzeća, dok je *moratorijum na plaćanje kredita* relevantnim ocijenilo samo 7% preduzeća.

Slika 19. Koji tip mjera bi značajno pomogao održivost kompanije?

Subvencije na zarade identifikovane su kao najpotrebnija vrsta podrške u svim preduzećima, bez obzira na njihovu veličinu. Srednja preduzeća zabilježila su najveći udio ispitanika koji traže subvencije za zarade (72%), praćena gotovo jednakim udjelom velikih i malih preduzeća (u prosjeku 60%) i mikro preduzeća, koja su imala najmanji udio (56%). Krediti za likvidnost preko IDF-a Crne Gore ili komercijalnih banaka bili su druga najpopularnija mjera kod MMSP, dok su velika preduzeća navela otpis duga. (Slika 18A)

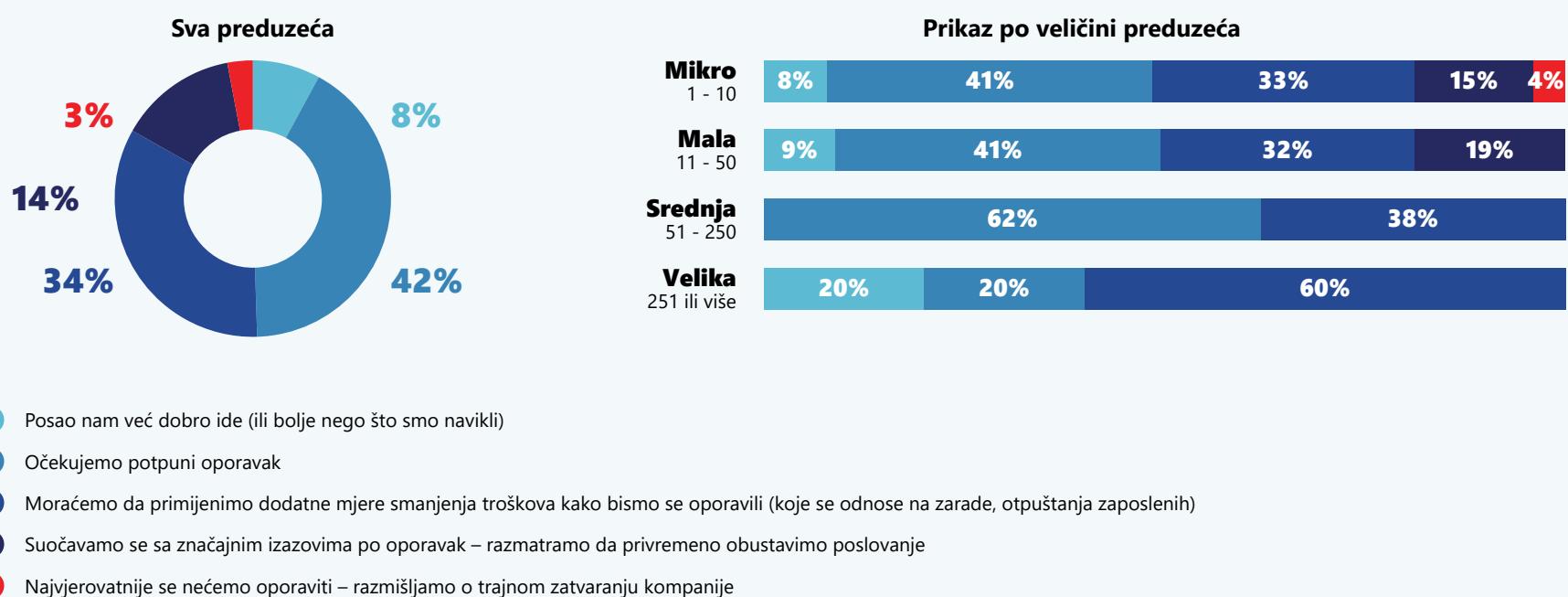
Značajan udio preduzeća (koji se kreće između 50% i blizu 90%) u svim sektorima identifikovan je subvencije za zarade kao prioritetu mjeru podrške. Jedini izuzetak bio je sektor trgovine, koji je subvencije za zarade ocijenio kao drugi prioritet (48%), gotovo na istom nivou kao potrebe za kreditima za likvidnost (50%). Finansijska podrška navedena je kao druga najpotrebnija vrsta podrške (u rasponu od 25 do 40%) u građevinarstvu, HORECA-i i sektoru IT. Odlaganje poreske obaveze bila je druga najpotrebnija vrsta podrške u sektoru transporta (46%) i usluga (35%). (Slika 19 A)

V. Perspektive za oporavak

Preko 40% preduzeća očekivalo je potpuni oporavak, dok je gotovo jedna trećina navela da bi im bile potrebne dodatne mjere za smanjenje troškova da bi se mogla oporaviti. Dodatnih 14% preduzeća predviđalo je značajne izazove i razmišljalo je o privremenoh obustavi rada. Oko 3% preduzeća bilo je pesimistično u pogledu izgleda za budući oporavak i očekivalo je trajno zatvaranje poslovanja. Samo 8% preduzeća navelo je da se potpuno oporavilo.

Srednja preduzeća su imala najveći udio ispitanika koji su očekivali puni oporavak (62%), zatim mikro i mala preduzeća (oba sa 41%), dok je udio velikih preduzeća bio znatno manji (20%). Međutim, udio preduzeća koja prijavljuju da im već ide dobro bio je veći među velikim preduzećima (20%) u odnosu na MMSP. Nadalje, znatno veći udio velikih preduzeća (60%) očekuje da će morati da preduzme mjere smanjenja troškova radi potpunog oporavka u odnosu na MMSP.

Slika 20. *Imajući na umu postojeću situaciju u vašoj kompaniji (i sektoru), kakva su vaša očekivanja vezano za oporavak kompanije u roku od godinu dana (do 31. decembra 2021.)?*

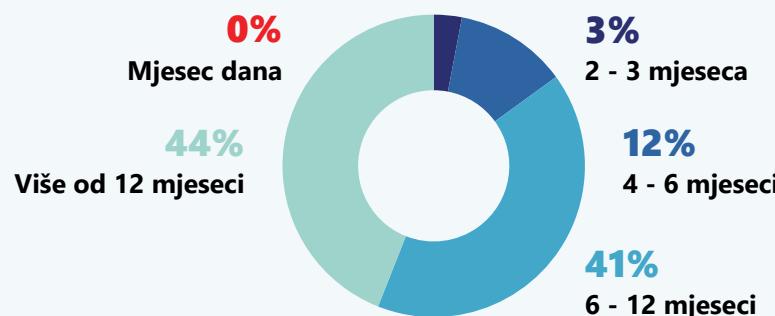

Sektori proizvodnje hrane i pića (63%), građevinarstva i maloprodaje (po 50%) zabilježili su veći udio preduzeća koja predviđaju potpuni oporavak u roku od jedne godine. U HORECA-i i transportnom sektoru veliki udio preduzeća predviđao je da će morati da sprovedu dodatne mjere smanjenja troškova (56%, odnosno 33%) ili su smatrali da će se suočiti sa značajnim izazovima koji bi mogli dovesti do privremene obustave poslovanja (17% i 50%). Zanimljivo je da, iako su informacije i komunikacije imale najveći udio preduzeća koja su prijavila da im već ide dobro, što je znatno više u odnosu na druge sektore, u njemu je i oko 8% preduzeća koja su razmišljala o zatvaranju preduzeća. Nasuprot tome, samo 3% preduzeća u uslužnim djelatnostima je razmatralo sličnu opciju, dok ostali sektori nisu predviđjeli trajno zatvaranje preduzeća. (Slika 20A)

Gotovo jednaki udjeli preduzeća (iznad 40%) predviđali su da će oporavak trajati između 6-12 mjeseci ili više od 12 mjeseci. Samo 12% preduzeća očekivalo je da će se moći oporaviti u roku od 4 do 6 mjeseci, a dodatnih 3% očekivalo je da će trebati do 3 mjeseca da se u potpunosti oporave.

Slika 21. *Koliko će po vašoj procjeni biti potrebno vremena za puni oporavak?*

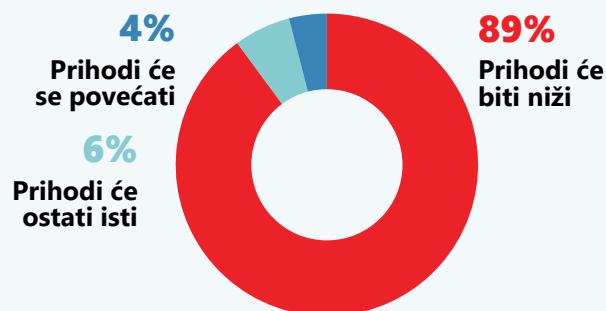
Sva preduzeća na nivou uzorka

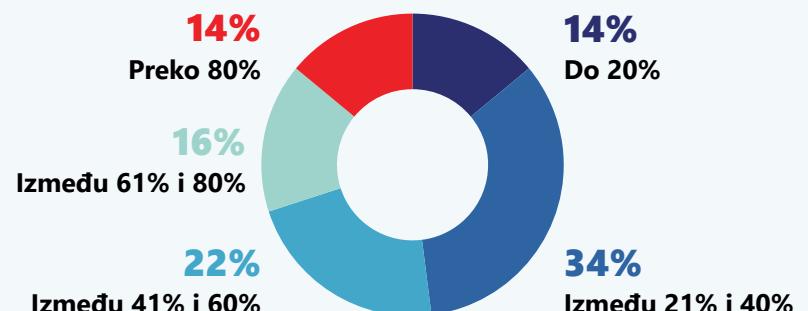
Blizu 90% preduzeća očekivalo je da će njihovi prihodi biti niži u 2020. godini u odnosu na 2019. Procijenjeni prosječni pad prihoda za 2020. bio je 47%. Četvrtina anketiranih preduzeća procijenila je da će se prihodi smanjiti i do 40%. Oko 20% predviđalo je pad između 41 i 60%, dok je dodatnih 16% predviđalo pad u rasponu od 61 do 80%. Oko 14% je predvidjelo pad iznad 80% za 2020. godinu, dok je dodatnih 14% predvidjelo pad do 20%.

Slika 22.

Kako projektujete prihode za cijelu 2020. godinu, u poređenju sa 2019. (svih 12 mjeseci)?

Ako očekujete da će vam prihodi biti manji, možete li procijeniti za koliko?

Aneks 1. Sektorski profili

Maloprodaja ili prodaja (trgovina)

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 58 preduzeća u sektoru trgovine odgovorilo je na anketu, što čini 19% ukupnog broja odgovora.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ 62% maloprodajnih / prodajnih preduzeća poslovalo je punim ili neznatno smanjenim kapacitetom, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu u četvrtom kvartalu, u poređenju sa 32% u 2 kvartalu 2020.
- ▶ Sva anketirana preduzeća nastavila su s radom u četvrtom kvartalu. Nasuprot tome, 36% kompanija obustavilo je svoje poslovanje u drugom kvartalu 2020.
- ▶ Međutim, udio preduzeća koja rade sa značajno smanjenim kapacitetom povećao se sa 31% u drugom kvartalu na 38% u četvrtom kvartalu 2020.
- ▶ Najčešći izazovi koji utiču na poslovanje preduzeća bili su značajan pad potražnje (76%) i poteškoće u izmirivanju obaveza prema dobavljačima (67%).
- ▶ 50% anketiranih preduzeća očekuje potpuni oporavak, a dodatnih 31% će primijeniti dodatne mjere smanjenja troškova kako bi dovršilo oporavak. 15% očekuje značajne izazove ili privremeno zatvaranje poslovanja.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ 97% maloprodajnih/ prodajnih preduzeća zabilježilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.
- ▶ 75% preduzeća prijavilo je pad između 21-40%.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda za preduzeća za proizvodnju hrane i pića iznosio je 31%, što je ispod ukupnog prosječnog gubitka od 47% u svim anketiranim preduzećima.
- ▶ 55% preduzeća koristilo je sopstvene rezerve, a dodatnih 41% prijavilo se za moratorijum na otplatu duga kako bi moglo pokriti nedosljedni/nedovoljni novčani tok.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Oko 50% preduzeća smanjilo je ili potpuno zamrzlo novo zapošljavanje, kako bi optimizirali troškove zaposlenih.
- ▶ Preko četvrtine preduzeća potvrdilo je svoje planove za smanjenje broja zaposlenih u bliskoj budućnosti.
- ▶ 79% preduzeća očekuje da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kada prođe kriza i ne predviđaju dugoročne promjene.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 79% maloprodajnih/prodajnih preduzeća nije bilo zadovoljno vladinim mjerama, od čega ih 31% smatra potpuno neadekvatnim, a 48% smatra da je trebalo da budu bolje.
- ▶ Mjere koje su najčešće ocjenjivane kao adekvatne bile su sljedeće: subvencije za minimalnu neto zaradu (20%), odlaganje poreske obaveze i podsticaji za novo zapošljavanje (po 18%).
- ▶ 79% preduzeća navodi da su im potrebne dodatne mjere podrške tokom kriznog perioda.
- ▶ Najvažnija podrška koja je potrebna preduzećima u sektoru maloprodaje/ prodaje su zajmovi za likvidnost putem posebnih kreditnih linija preko IRF-a Crne Gore (40%) i subvencije za zarade (38%).

Usluge

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 52 uslužna preduzeća su odgovorila na anketu, što predstavlja 17% ukupnih odgovora

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ 58% uslužnih preduzeća poslovalo je punim ili neznatno smanjenim kapacitetom, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu tokom četvrtog kvartala, što nije značajno poboljšanje u odnosu na drugi kvartal 2020. godine kada je to činilo 53% preduzeća.
- ▶ Sektor usluga je u četvrtom kvartalu zabilježio najveći udio preduzeća koja još uvijek ne rade (8%). Zanimljivo je da je udio preduzeća koja nisu poslovala u drugom kvartalu iznosio 17%, što je bilo ispod sektorskog prosjeka.
- ▶ Udio preduzeća koja rade sa znatno smanjenim kapacitetom neznatno se povećao sa 31% u drugom kvartalu na 35% u četvrtom kvartalu 2020 godine.
- ▶ Najčešći izazovi koji ometaju poslovanje preduzeća bili su značajan pad potražnje (60%) i kašnjenje u plaćanjima kupaca (48%).
- ▶ 38% anketiranih preduzeća očekivalo je da će se u potpunosti oporaviti, a 32% je navelo da će biti potrebne dodatne mjere za smanjenje troškova. 9% je predviđelo značajne poteškoće ili privremeno zatvaranje preduzeća, dok je 3% predviđelo trajno zatvaranje preduzeća. Pozitivno je da je 18% anketiranih preduzeća bilo potpuno operativno.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ 88% uslužnih preduzeća zabilježilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine. 8% navelo je da nije bilo promjene, a 4% je zabilježilo rast prihoda.
- ▶ 48% preduzeća prijavilo je pad prihoda između 21-40 %, a dodatnih 20% zabilježilo je pad između 41-60%.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda za uslužna preduzeća iznosio je 39%, što je ispod ukupnog prosječnog gubitka od 47% u svim anketiranim preduzećima.
- ▶ 69% preduzeća koristilo je sopstvene rezerve, a niži, ali jednaki udio (23%) podnijeli su zahtjev za komercijalni zajam ili moratorijum na plaćanje duga kako bi riješili nedosljedan / nedovoljan novčani tok.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Najrasprostranjenija mjera poduzeta u pogledu radne snage bilo je smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja (42%)
- ▶ 27% preduzeća potvrdilo je svoje planove za smanjenje radne snage u bliskoj budućnosti.
- ▶ 63% preduzeća očekuje da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kada kriza prođe i ne predviđaju dugoročno promjene u fleksibilne aranžmane / aranžmane za rad na daljinu.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 69% preduzeća iz sektora usluga nijesu bile zadovoljne mjerama podrške, od kojih 29% njih mjeru smatra potpuno neadekvatnim i 40% percipira da su mjeru trebale biti bolje.
- ▶ Mjere koje su najčešće ocijenjene kao adekvatne su sljedeće: podsticaji za novo zapošljavanje (18%) i finansijska podrška preko IRF Crne Gore (16%).
- ▶ 75% preduzeća ima potrebu za dodatnim mjerama podrške da bi održalo svoje poslovanje.
- ▶ Najrelevantnija podrška koja je potrebna uslužnim preduzećima su subvencije za zarade (48%) i odlaganje poreske obaveze (27%).

HORECA

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 36 HORECA preduzeća je odgovorilo na anketu, što čini 12% ukupnih odgovora.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ 51% preduzeća u sektoru HORECA poslovalo je punim ili neznatno smanjenim kapacitetom, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu u četvrtom kvartalu, u poređenju sa 25% u drugom kvartalu
- ▶ Udio preduzeća koja ne posluju opao je sa 42% u drugom kvartalu na 6% u četvrtom kvartalu 2020 godine.
- ▶ Suprotno tome, 44% preduzeća poslovalo je znatno smanjenim kapacitetom u četvrtom kvartalu u poređenju sa 33% u drugom kvartalu.
- ▶ Najčešći izazovi koji remete poslovanje preduzeća bili su značajan pad potražnje (74%) i poteškoće u podmirivanju obaveza prema dobavljačima (53%).
- ▶ Da bi obnovili rad, 56% preduzeća navodi da moraju preuzeti dodatne mjere smanjenja troškova. 28% predviđa potpuni oporavak, dok 17% predviđa velike izazove i razmišlja o privremenom zatvaranju.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ Sva anketirana preduzeća u sektoru HORECA prijavila su pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.
- ▶ 31% preduzeća prijavilo je pad između 61-80%, a dodatnih 47% iskusilo je pad veći od 80%.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda za preduzeća u sektoru HORECA iznosio je 73%, što je znatno više u odnosu na prosječni gubitak od 47% u svim preduzećima koja su učestvovala u istraživanju.
- ▶ 61% preduzeća u sektoru HORECA koristilo je sopstvene rezerve da riješi problem nedosljednog/nedovoljnog novčanog toka i gotovo jednaki udjeli (preko 40%) podnijeli su zahtjev za moratorijum na otplatu duga ili za zajam kod IRF-a Crne Gore.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Najrasprostranjenija mjera preuzeta u pogledu radne snage bilo je smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja (64%).
- ▶ 53% HORECA preduzeća planira da smanji broj zaposlenih u narednom periodu.
- ▶ 69% preduzeća radije bi da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kad prođe kriza i dugoročno ne predviđa upotrebu fleksibilnih/aranžmana za rad na daljinu.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 66% HORECA preduzeća nije bilo zadovoljno vladinim mjerama, od čega ih je 19% ocijenilo potpuno neadekvatnim, a 47% smatra da su trebale da budu bolje;
- ▶ Vladine mjerne koje su najčešće ocjenjivane kao mjerne štednje za preduzeća bile su sljedeće: odlaganje poreske obaveze (50%), subvencije za minimalnu neto zaradu (45%), zajmovi preko IRF-a Crne Gore (40%).
- ▶ 83% preduzeća je navelo da su im potrebne dodatne mjerne podrške da bi održala svoje poslovanje.
- ▶ Najvažnije mjerne podrške potrebne preduzećima u sektoru HORECA su: subvencije za zarade (44%), zajmovi za likvidnost putem IRF-a Crne Gore (31%) i odlaganje poreske obaveze (28%).

Građevinarstvo i nekretnine

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 21 preduzeće u sektoru građevinarstva i nekretnina je odgovorilo na anketu, što čini 7% ukupnog broja preduzeća.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ 81% preduzeća poslovalo je punim ili blago smanjenim kapacitetom, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu u četvrtom kvartalu, u poređenju sa 76% u drugom kvartalu.
- ▶ Udio preduzeća koja rade sa značajno smanjenim kapacitetom pao je sa 24% na 19%, što čini relativno niži udio u odnosu na sva anketirana preduzeća (5%).
- ▶ Najcitiraniji operativni izazovi bili su pad potražnje za proizvodima i uslugama (67%) i izostanci zaposleni zbog bolesti ili vladinih mjeri (57%).
- ▶ 50% anketiranih preduzeća očekuje je potpuni oporavak, 29% navodi da moraju primijeniti dodatne mjere smanjenja troškova, a 14% očekuje značajne izazove ili privremenu obustavu poslovanja.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ 81% preduzeća zabilježilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.
- ▶ Blizu 30% preduzeća prijavilo je pad ispod 20%, a oko 40% je doživjelo pad u rasponu između 21 i 40%.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda koji su prijavila građevinska i preduzeća za promet nekretninama iznosi je 62%, što je više u odnosu na prosječni gubitak od 47% u svim anketiranim preduzećima.
- ▶ 81% preduzeća koristilo je sopstvene rezerve za pokrivanje nedovoljnog novčanog toka, dok je blizu 30% podnijelo zahtjev za komercijalni zajam.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Najčešće korištene mјere za optimizaciju radne snage bile su smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja.
- ▶ 14% preduzeća predviđa smanjenje broja zaposlenih u narednom periodu.
- ▶ 41% preduzeća radije bi da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kada se situacija stabilizuje, a skoro četvrtina će izvršiti barem neko prilagođavanje postojećih radnih aranžmana kako bi zaposlenima olakšali mogućnost rada na daljinu.

Ocjena Vladinih mјera podrške

- ▶ 67% preduzeća nije bilo zadovoljno Vladinim mјerama, ocijenivši ih ili potpuno neadekvatnim (38%) ili nedovoljno dobrim (29%). Sveukupno, anketirana preduzeća u građevinarstvu i prometu nekretnina nisu se mnogo oslanjala na Vladinu podršku. Mјere koje su najčešće ocjenjivane kao generalno adekvatne bile su odlaganje poreske obaveze (13%) i moratorijum na otplatu duga (12%).
- ▶ 81% preduzeća navodi da su im potrebne dodatne mјere podrške tokom kriznog perioda.
- ▶ Najvažnije mјere podrške potrebne preduzećima u građevinarstvu i prometu nekretninama su subvencije za zarade (38%) i zajmovi za likvidnost (33%).

Informacije i komunikacije

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 18 preduzeća u sektoru informacija i komunikacija je odgovorilo na anketu, što čini 6% ukupnih odgovora.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ Sva anketirana preduzeća u oblasti informisanja i komunikacije poslovala su u punom ili blago smanjenom kapacitetu, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu u četvrtom kvartalu. Nasuprot tome, jednaki udjeli (11%) ili nisu radili, ili su radili sa značajno smanjenim kapacitetom u drugom kvartalu 2020. godine.
- ▶ Kašnjenje plaćanja kupaca (67%) i pad potražnje (56%) bili su najčešće navedeni operativni izazovi u preduzećima koja posluju u sektoru informacija i komunikacija.
- ▶ 42% preduzeća očekuje potpuni oporavak, a 17% će primijeniti mjere smanjenja troškova. Iznenadujuće je da je 8% razmišljalo o trajnom zatvaranju preduzeća. Četvrtina preduzeća bila je u potpunosti operativna.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ 67% preduzeća u sektoru informacija i komunikacija zabilježilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine. Sektor je pokazao najveći udio preduzeća koja su prijavila rast prihoda (17%). Dodatnih 17 % izvjestilo je da nije došlo do promjena u nivou prihoda.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda iznosio je 32%, što je znatno niži relativni prosječni gubitak od 47% u svim anketiranim preduzećima.
- ▶ Najveći udio preduzeća zabilježio je pad između 21-40%.
- ▶ 67% preduzeća koristilo je sopstvene rezerve, a 28% se prijavilo za moratorijum na otplatu duga kako bi riješilo pitanje nedosljednog / nedovoljnog novčanog toka.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Najrasprostranjenije mjere preduzete u vezi sa radnom snagom bile su smanjenje troškova za razvoj zaposlenih.
- ▶ 28% preduzeća potvrdilo je svoje planove za smanjenje radne snage u bliskoj budućnosti.
- ▶ Preduzeća u sektoru IT pokazala su spremnost da značajno povećaju fleksibilne aranžmane / aranžmane za rad na daljinu (22%) ili izvrše barem neka prilagođavanja trenutnih radnih aranžmana kako bi zaposlenima olakšali mogućnost rad ana daljinu (22%). Ipak, dodatnih 39% očekuje da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kad kriza prođe.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 69% uslužnih preduzeća nije bilo zadovoljno Vladinim mjerama, od čega ih je 29% ocijenilo potpuno neadekvatnim, a 40% je smatralo da su trebale da budu bolje.
- ▶ Moratorijum na otplatu duga je 22% ispitanika ocijenilo kao mjere štednje za preduzeća. Znatno niži udjeli preduzeća koristili su druge mjere podrške.
- ▶ 61% preduzeća ima potrebu za dodatnim mjerama podrške tokom kriznog perioda.
- ▶ Najvažnija podrška koja je potrebna uslužnim preduzećima su subvencije za zarade (48%) i odlaganje poreske obaveze (27%).

Hrana i piće

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 17 preduzeća u sektoru proizvodnje hrane i piće je odgovorilo na anketu, što čini 6% ukupnog broja odgovora.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ 76% preduzeća za proizvodnju hrane i piće poslovalo je punim ili blago smanjenim kapacitetom, bilo u prostorijama kompanije ili na daljinu u četvrtom kvartalu, u poređenju sa 65 % u drugom kvartalu 2020. godine.
- ▶ Uprkos činjenici da su sva anketirana preduzeća radila, što u drugom kvartalu nije bio slučaj sa 12% preduzeća, udio preduzeća koja posluju sa vrlo malim kapacitetom ostao je na istom nivou (24%).
- ▶ Najčešći izazovi koji utiču na poslovanje preduzeća bili su značajan pad potražnje (82%), izostajanje sa posla i kašnjenje plaćanja klijenata (po 47%).
- ▶ 63% anketiranih preduzeća očekivalo je potpuni oporavak, a 37% će nastaviti da smanjuje troškove kako bi moglo nastaviti sa poslovanjem.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ 94% preduzeća za proizvodnju hrane i piće zabilježilo je pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.
- ▶ 75% preduzeća prijavilo je pad prihoda između 21-40%.
- ▶ Prosječni gubitak prihoda za preduzeća za proizvodnju hrane i piće iznosio je 31%, što je ispod prosječnog gubitka od 47% za sva preduzeća u istraživanju.
- ▶ Jednaki udjeli preduzeća (53 %) oslanjali su se na sopstvene rezerve ili su podnijeli zahtjev za moratorijum na otplatu duga radi rešavanja nedosljednog / nedovoljnog novčanog toka. Još 35% se prijavilo za komercijalni zajam.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

- ▶ Najrasprostranjenije mjere preuzete u vezi s radnom snagom bile su smanjenje ili potpuno zamrzavanje novog zapošljavanja (35%).
- ▶ 12% preduzeća za proizvodnju hrane i piće predviđa otpuštanja u narednom periodu.
- ▶ 71% preduzeća očekuje da njihovi zaposleni rade u prostorijama kompanije kad prođe kriza.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 64% preduzeća nije bilo zadovoljno Vladinim mjerama, ocijenivši ih ili potpuno neadekvatnim (35%) ili nedovoljno adekvatnim (29%).
- ▶ Anketirana preduzeća ocenjuju sledeće mjeru kao uštedu u poslovanju: odlaganje poreske obaveze (17%) i subvencije za minimalnu zaradu (9%).
- ▶ 94% preduzeća navodi da su im potrebne dodatne mjeru podrške tokom kriznog perioda.
- ▶ Dominantnoj većini preduzeća (82%) prije svega su potrebne subvencije za zarade da bi se mogla nositi sa krizom.

Transport i transportna oprema

Profil anketiranih preduzeća

- ▶ Ukupno 15 transportnih preduzeća je odgovorilo na anketu, što čini 5% ukupnog broja odgovora.

Uticaj COVID-19 na poslovanje preduzeća

- ▶ Iako su sva anketirana preduzeća radila, samo 40% je poslovalo punim kapacitetom, dok je 60% poslovalo znatno smanjenim kapacitetom.
- ▶ Transportna preduzeća su u drugom kvartalu prijavila ozbiljne operativne poremećaje, pri čemu je 27% preduzeća poslovalo punim ili neznatno smanjenim kapacitetom, a dodatnih 27% poslovalo je znatno smanjenim kapacitetom, dok je 47% obustavilo rad.
- ▶ Najčešći izazovi koji ometaju poslovanje preduzeća bili su značajan pad potražnje (80%), kašnjenje plaćanja kupaca (67%), poteškoće u podmirivanju obaveza prema dobavljačima i nemogućnost organizacije rada na daljinu (po 60%).
- ▶ Polovina anketiranih preduzeća očekivala je značajne izazove i privremenu obustavu poslovanja. Četvrtina je navela da će preuzeti dodatne mjere optimizacije. Samo 17% očekuje potpuni oporavak.

Finansijski uticaj COVID-19

- ▶ Sva anketirana transportna preduzeća zabilježila su pad prihoda u odnosu na isti period prošle godine.
- ▶ Jednaki udjeli (33 %) naveli su da je došlo do pada između 61%-80%, odnosno preko 80%.
- ▶ Prosječni gubitak za uslužna preduzeća bio je 62% i bio je iznad prosječnog gubitka od 47% za sva preduzeća koja su učestvovala u anketi.
- ▶ Da bi odgovorili na nedosljedne/ nedovoljne novčane tokove, jednaki udjeli preduzeća (67%) koristili su sopstvene rezerve ili su podnijeli zahtev za moratorijum na otplatu dugova.

Uticaj COVID-19 na radnu snagu

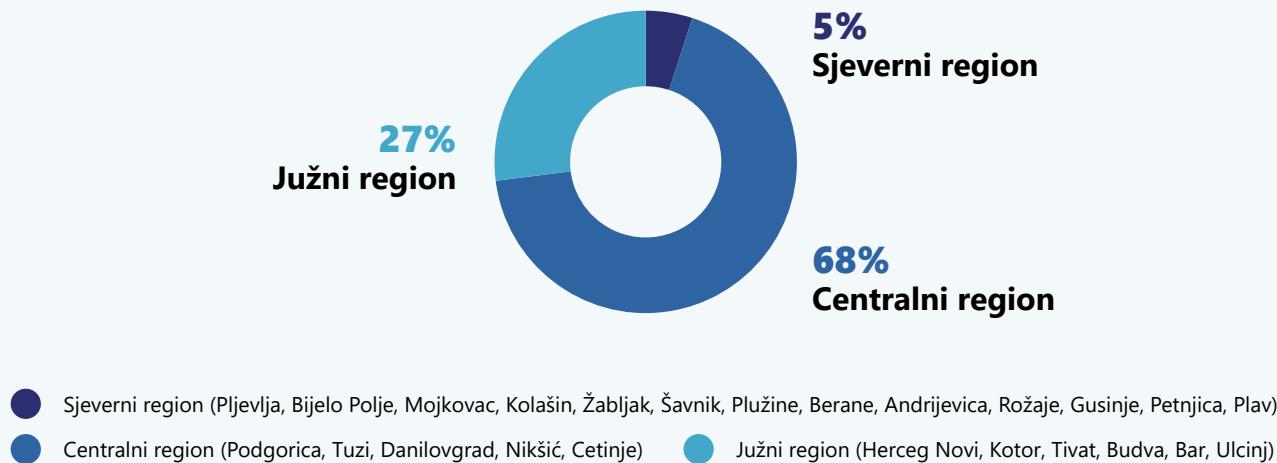
- ▶ Najrasprostranjenije mjere preuzete u vezi sa radnom snagom bile su smanjenje ili zamrzavanje novog zapošljavanja.
- ▶ Četvrtina preduzeća ima je planove za smanjenje radne snage u bliskoj budućnosti.
- ▶ S obzirom na specifičnost njihovih aktivnosti, 80% preduzeća očekuje da njihovi zaposleni rade u objektu kompanije kada se kriza završi i ne predviđaju dugoročne promjene u fleksibilnim aranžmanima/ aranžmanima za rad na daljinu.

Ocjena Vladinih mjera podrške

- ▶ 67% uslužnih preduzeća nije bilo zadovoljno vladinim mjerama, od čega ih je 20% ocijenilo potpuno neadekvatnim, a 47% smatra da su trebale da budu bolji.
- ▶ 20% ispitanika navelo je finansijsku podršku putem IRF-a Crne Gore, a 9% ispitanika subvencije za minimalne zarade kao mjerne koje su spasile poslovanje.
- ▶ 87% preduzeća navodi da su im potrebne dodatne mjerne podrške tokom kriznog perioda.
- ▶ Najvažniji tip podrške koji je potrebna uslužnim preduzećima su subvencije za zarade (60%), odlaganje poreske obaveze (40%) i zajmovi za likvidnost (33%).

Aneks 2. Demografski podaci iz istraživanja

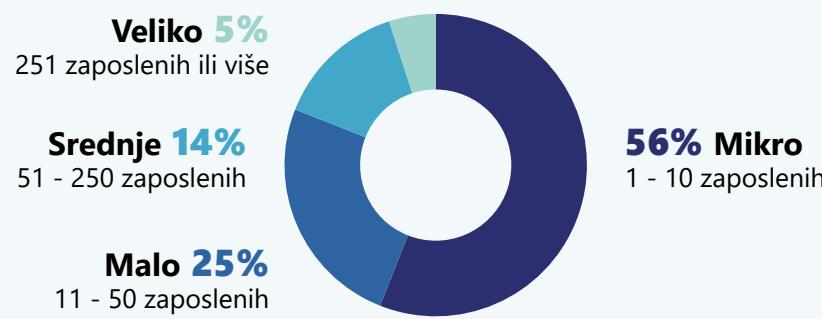
Slika 1A. Distribucija anketiranih preduzeća po lokaciji

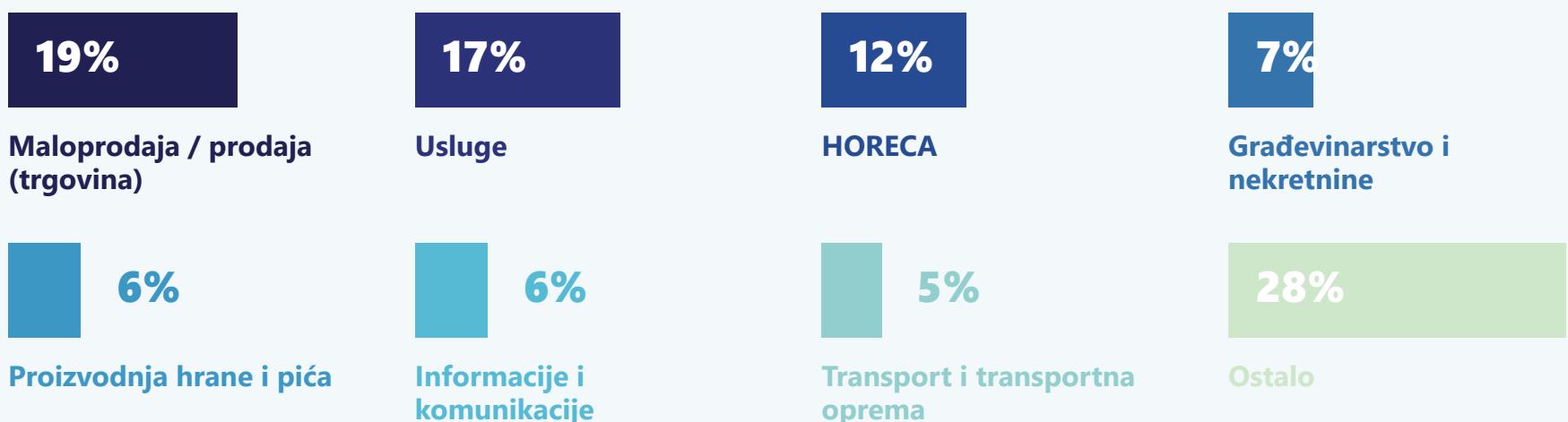
Slika 2A. Distribucija anketiranih preduzeća po tipu vlasništva

Slika 3A. Distribucija anketiranih preduzeća po veličini

Slika 4A. *Distribucija anketiranih preduzeća po sektorima*

Napomena: Sektorska analiza temelji se na najreprezentativnijim sektorima u uzorku. Neki od ovih sektora su spojeni na osnovu sličnosti njihovih poslovnih aktivnosti kako slijedi:

HORECA je nastala spajanjem hotela, turizma i restorana.

Građevinarstvo i nekretnine nastale su spajanjem građevinarstva i prometa nekretnina, jer dijele isti lanac vrijednosti.

Hrana i piće nastali su spajanjem poljoprivrede i proizvodnje hrane i pića, jer oni uglavnom dijele isti lanac vrijednosti agrobiznisa.

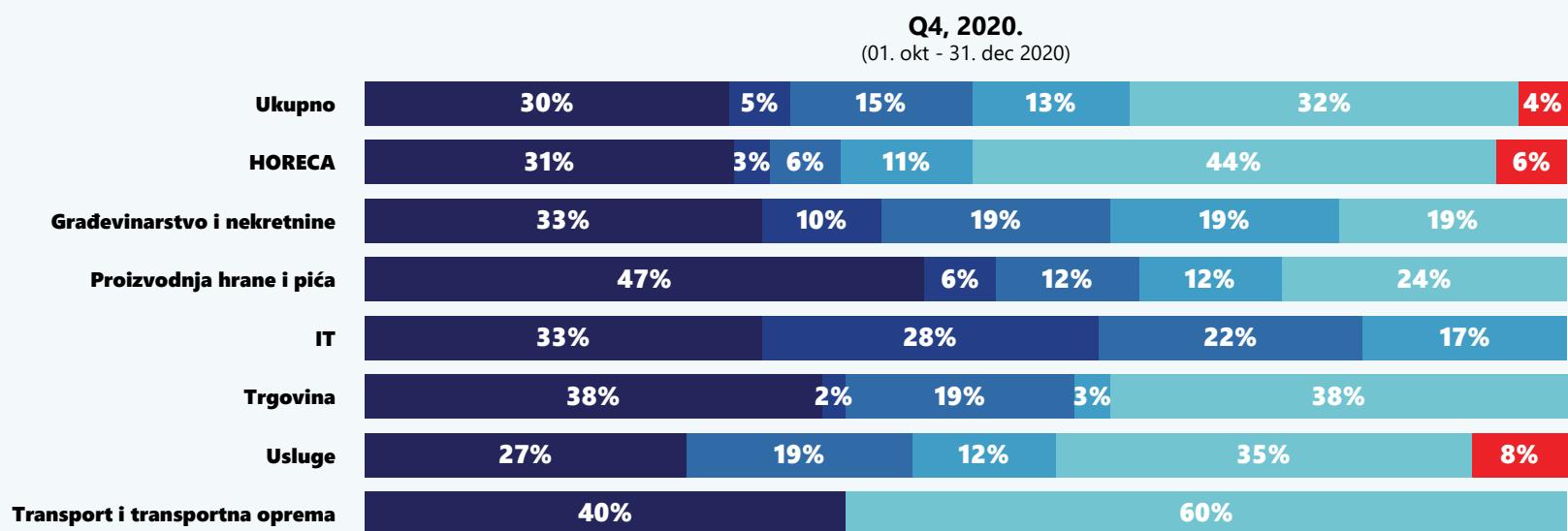
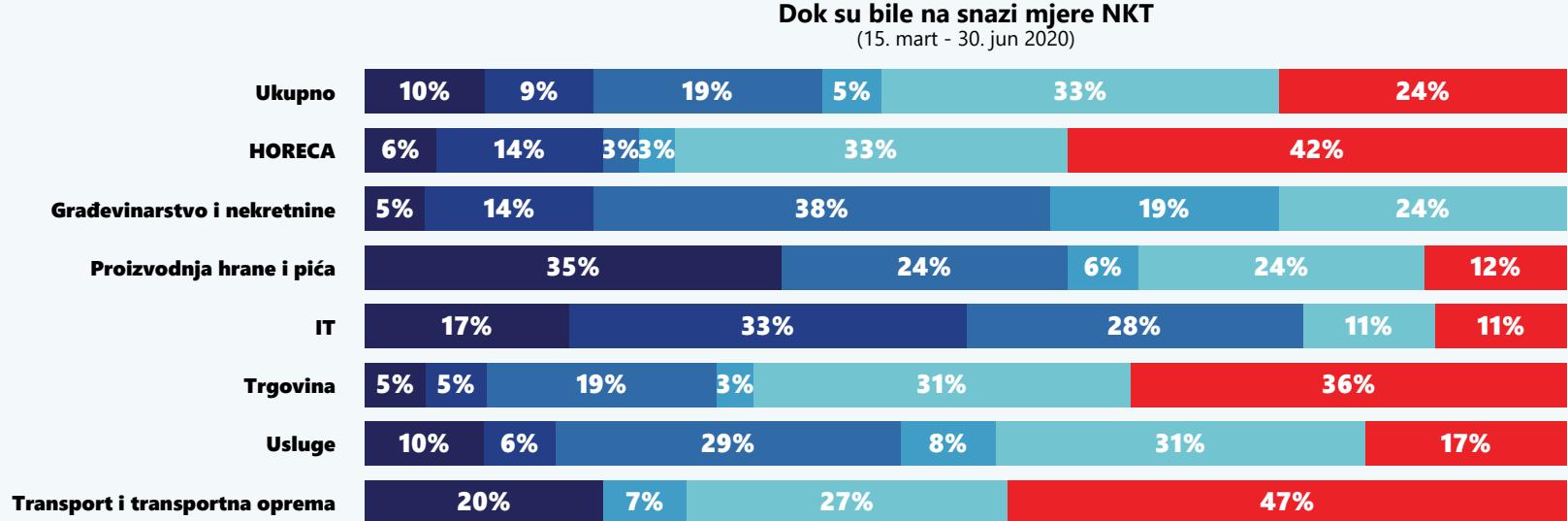
Sektori maloprodaje/ prodaje, usluga, informacija i komunikacija i transporta su u svom izvornom obliku.

Sektor „Ostalo“ obuhvata sektore s nižom zastupljeničću u uzorku, naime hemikalije i plastika; elektronika i električna oprema; finansijske ili osiguravajuće aktivnosti; šumarstvo / proizvodnja drveta / papira; izrada metala i mašinerije; tekstil, koža i odjeća; marketing; zdravstvene usluge i zanatstvo.

Aneks 3. Grafici iz istraživanja

Slika 5A. Možete li navesti stepen poslovanja vaše kompanije?

Prikaz po sektorima

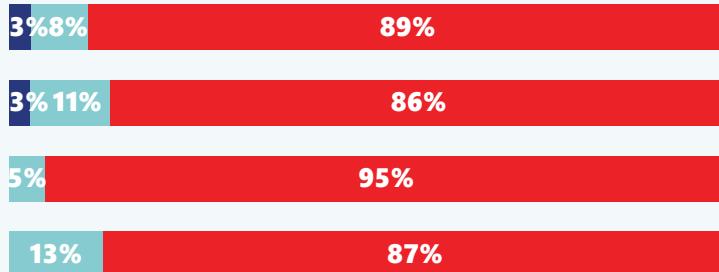

- U potpunosti operativna
- U potpunosti operativna, ali uz rad na daljinu/od kuće
- U potpunosti operativna, ali uz kombinaciju rada na terenu/u kancelariji i rada na daljinu/od kuće
- Operativna, u neznatno smanjenom kapacitetu
- Operativna, ali u značajno smanjenom kapacitetu
- Ne radi

Slika 6A.

Prikaz po veličini preduzeća

Kakav je bio uticaj krize COVID-19 na vaše prihode do sada, u poređenju sa istim periodom prošle godine?

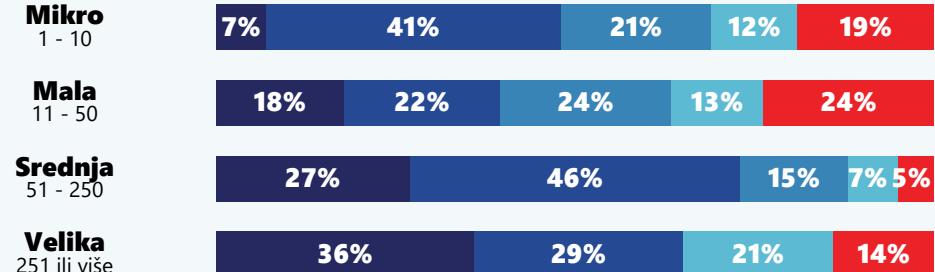

● Prihodi su povećani

● Prihodi su ostali isti

● Prihodi su smanjeni

Ako se vaš prihod smanjio, možete li procijeniti za koliko?

● Manje od 20%

● Između 21% i 40%

● Između 41% i 60%

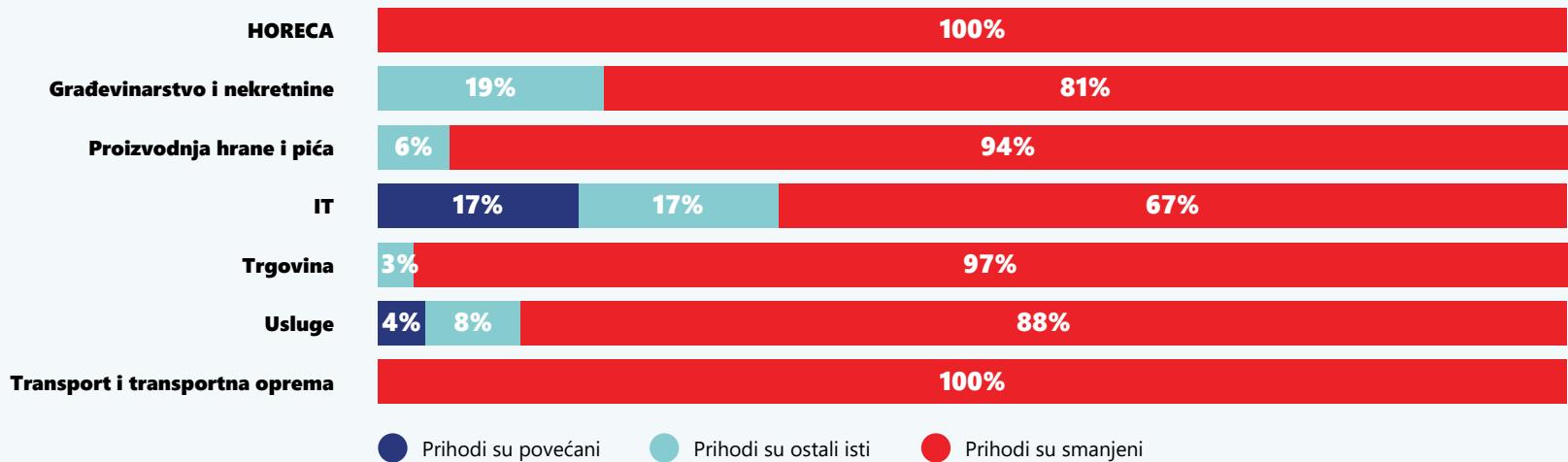
● Između 61% i 80%

● Više od 80%

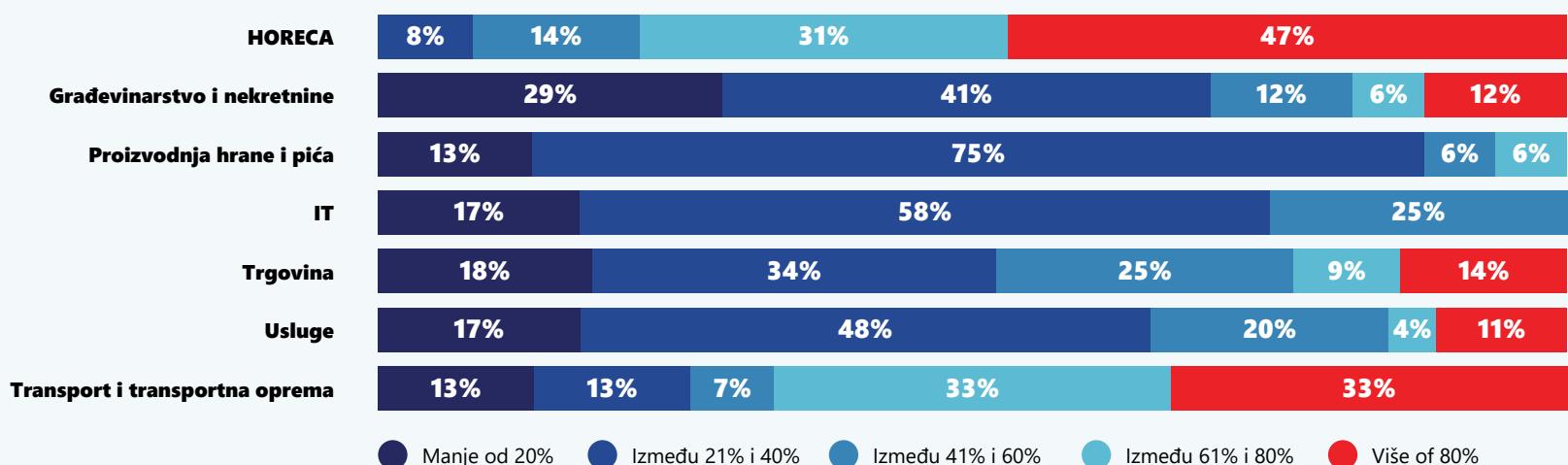
Slika 7A.

Prikaz po sektorima

Kakav je bio uticaj krize COVID-19 na vaše prihode do sada, u poređenju sa istim periodom prošle godine?

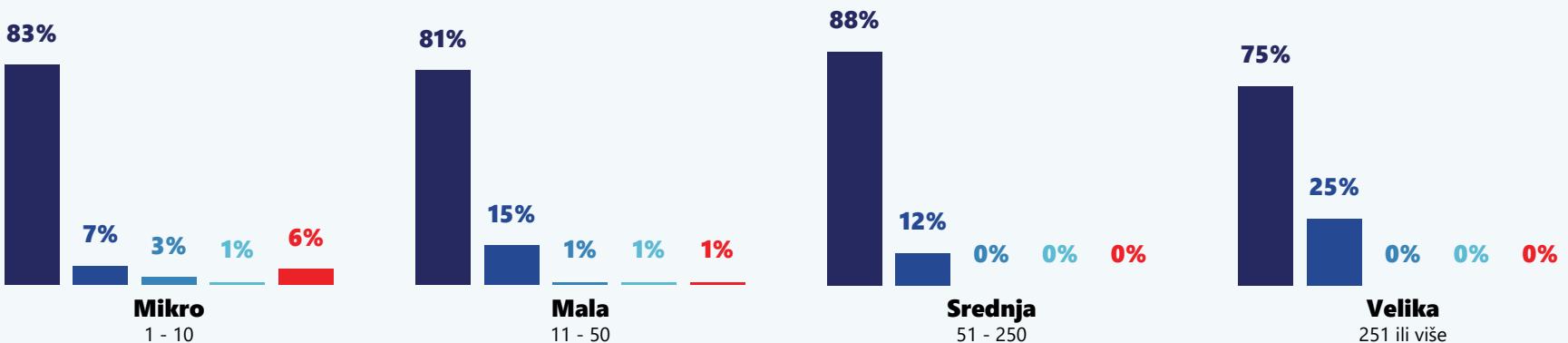
Ako se vaš prihod smanjio, možete li procijeniti za koliko?

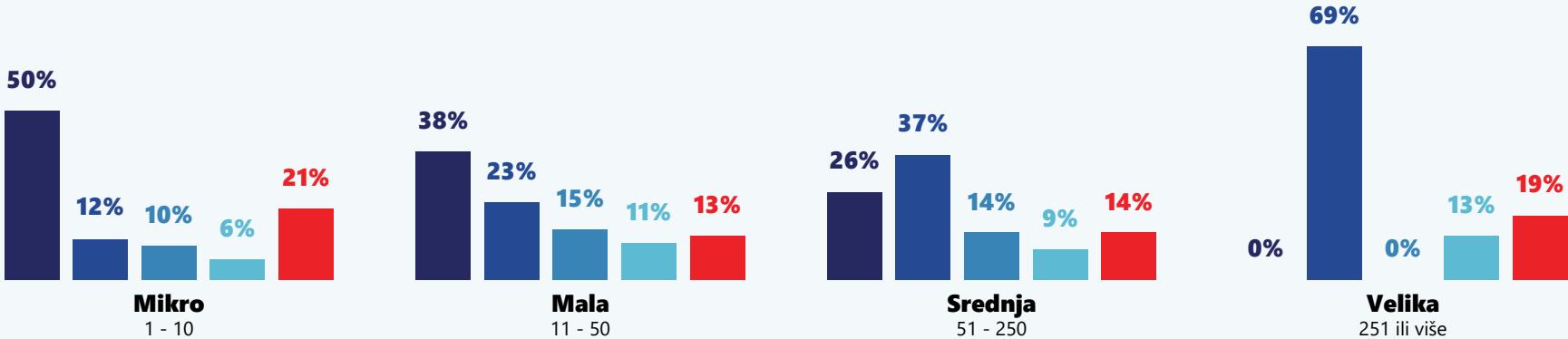
Slika 8A. *Koliki je udio radnika koji su radili na daljinu (barem jednom sedmično)?*

Prikaz po veličini preduzeća

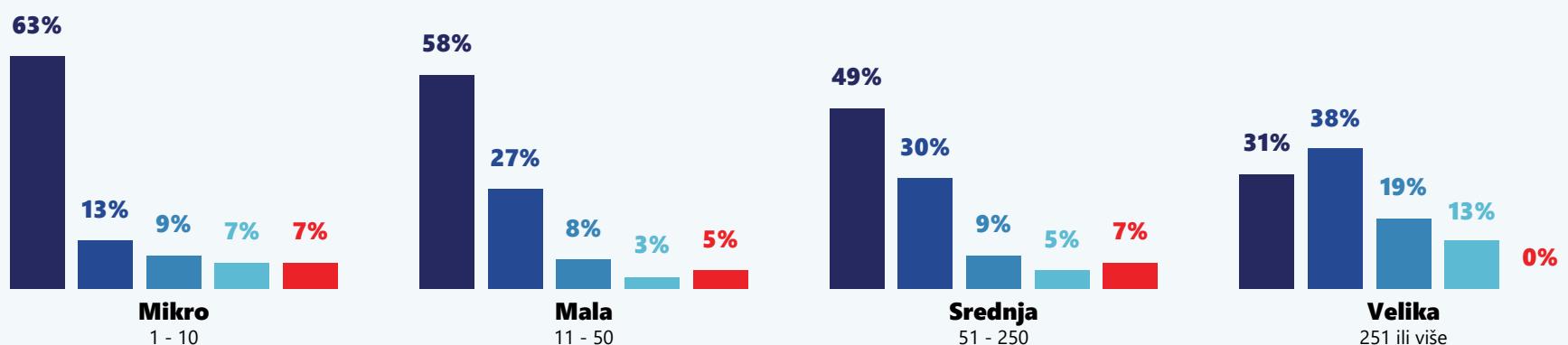
Prije COVID-19:

Tokom proljećnog zaključavanja:

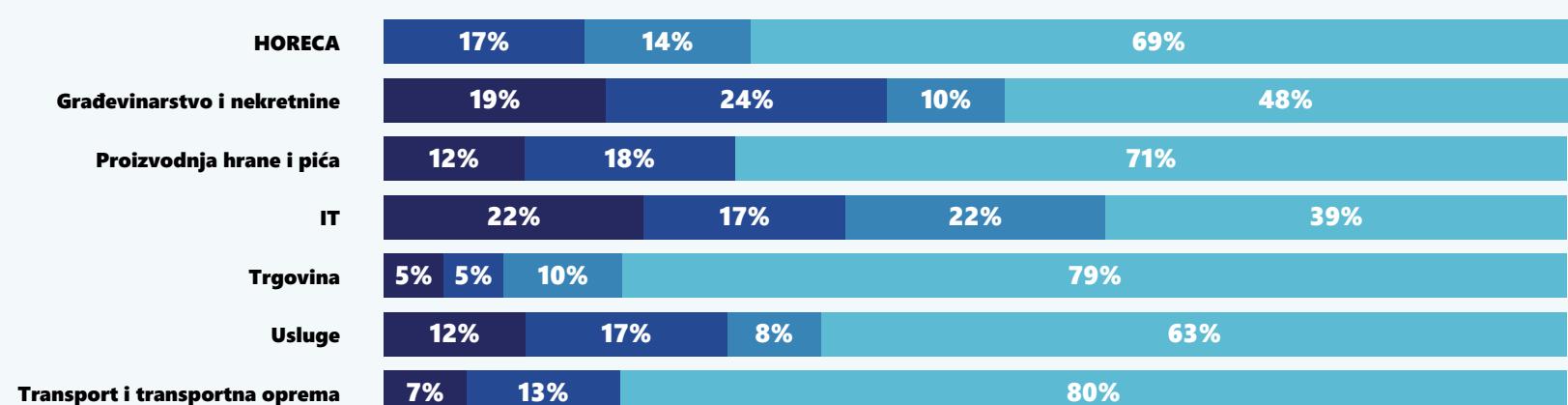

Nakon proljećnog zaključavanja (Q3-Q4 2020):

Slika 9A. Kada se završi kriza COVID-19, da li dugoročno predviđate promjene u fleksibilnim aranžmanima / aranžmanima za rad na daljinu?

Prikaz po sektorima

- Da, naša praksa u pogledu fleksibilnih oblika rada biće u velikoj mjeri proširena kako bi se u većoj mjeri praktikovao rad na daljinu.
 - Bez promjena, zaposleni će imati priliku da rade od kuće kao i prije pojave COVID-19.

- Da, napravićemo određene izmjene praktikovanih fleksibilnih obika rada kako bi omogućili zaposlenima da se lakše prijavljuju za rad na daljinu.
 - Bez promjena, više volimo da zaposleni svoj posao obavljaju na svom radnom mjestu

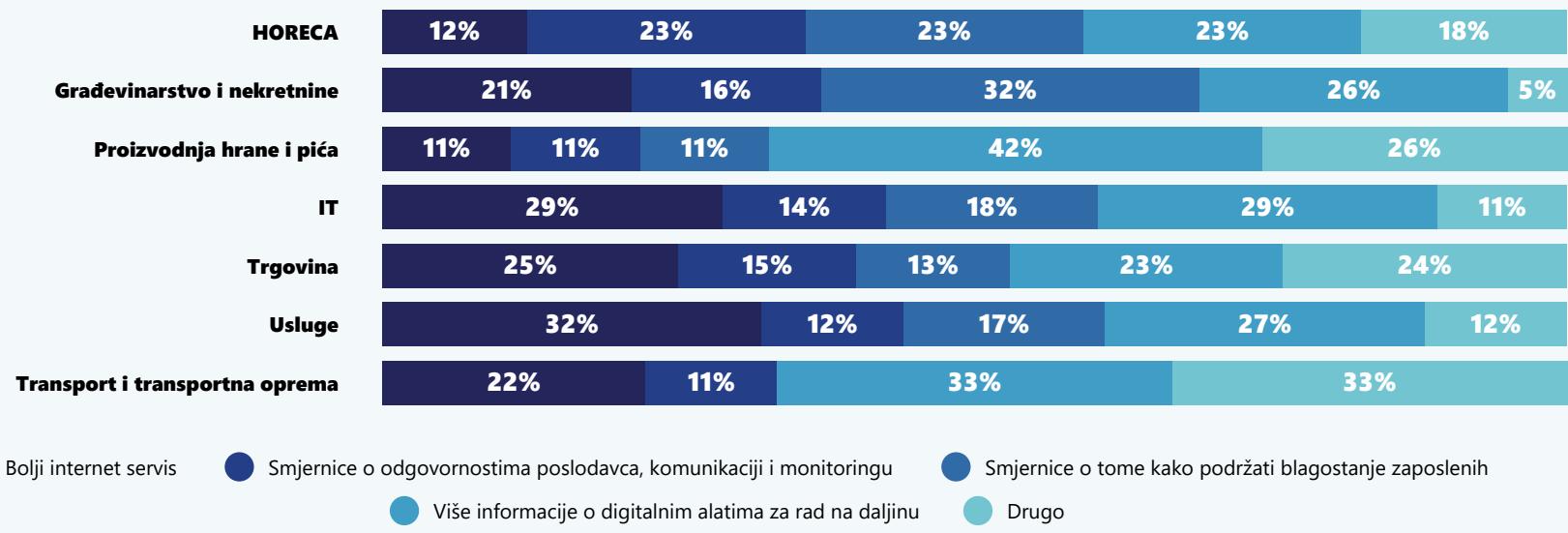
Slika 10A. *Koji vid podrške je potreban vašem preduzeću da bi zaposleni na djelotvorniji način radili na daljinu?*

Prikaz po veličini preduzeća

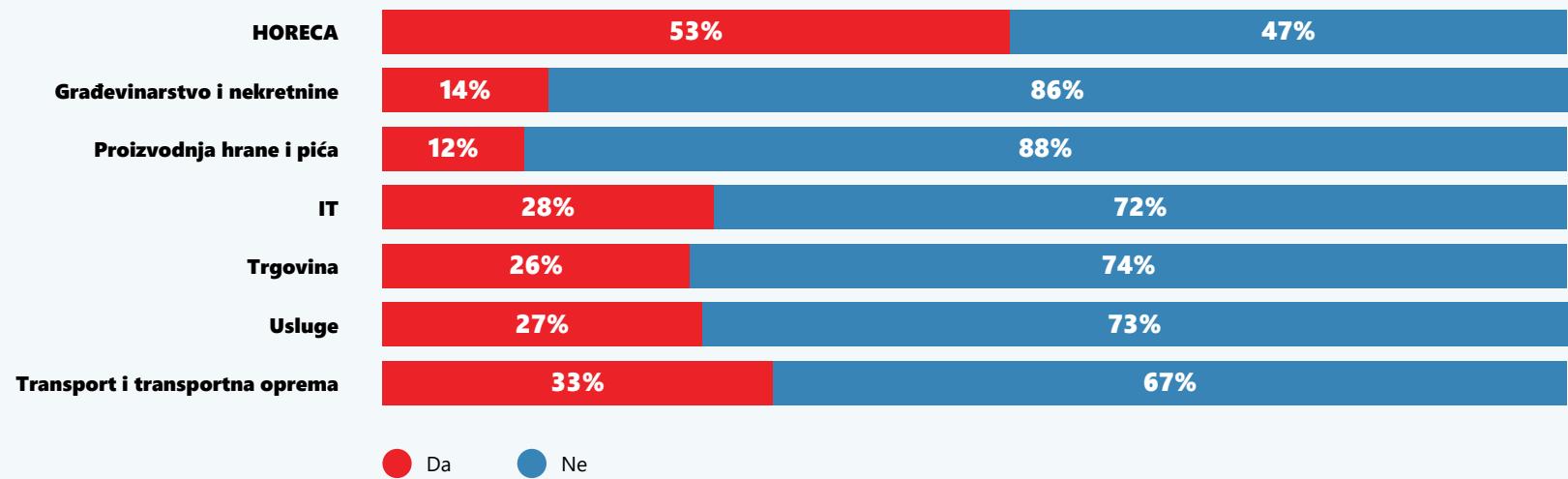
Slika 11A. *Koji vid podrške je potreban vašem preduzeću da bi zaposleni na djelotvorniji način radili na daljinu?*

Prikaz po sektorima

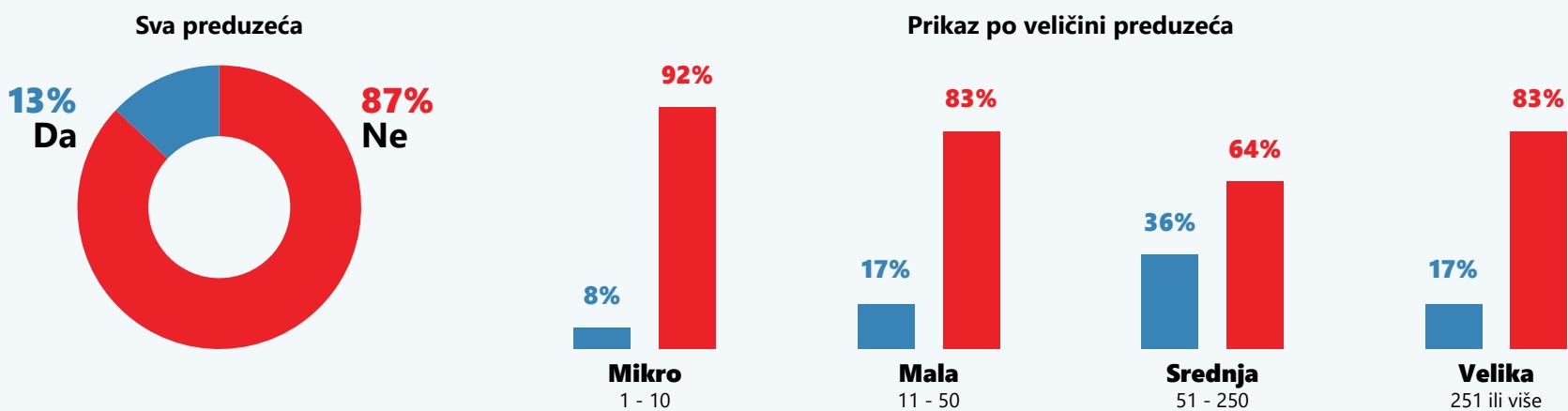

Slika 12A. *Da li planirate da otpuštate zaposlene u predstojećem period zbog posljedica krize COVID-19?*

Prikaz po sektorima

Slika 13A. *Da li je vaše preduzeće imalo plan kontinuiteta poslovanja prije krize COVID-19?*

Slika 14A.

Prikaz po sektorima

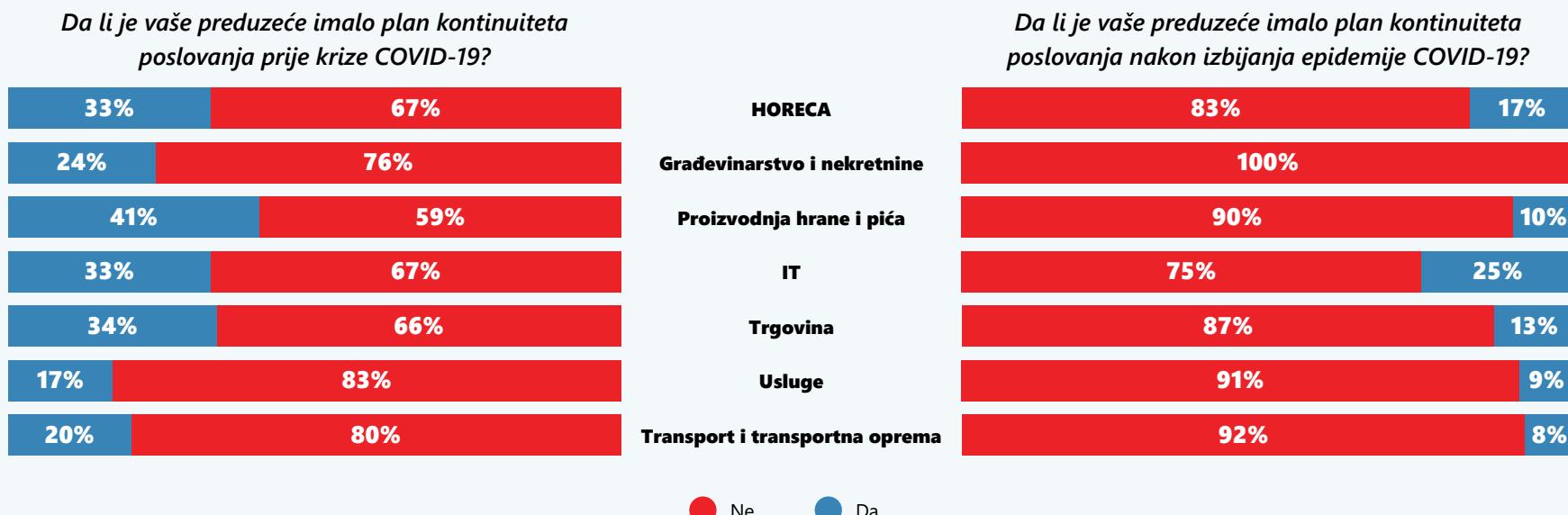

Tabela 1A. Koji su glavni operativni izazovi sa kojima se vaše preduzeće trenutno suočava a koji proizilaze iz krize COVID-19?

Prikaz po sektorima

	Zaposleni odsustvuju sa posla zbog bolesti ili mjera organizuje rad Vlade	Nemogućnost da se organizuje rad na daljinu	Nemogućnost da se primijeni pravilo fizičke distancije	Nemogućnost da se nabavi zaštitna oprema	Potražnja naših proizvoda / usluga je ozbiljno pogođena	Naši operativni troškovi znacajno su porasli	Naši klijenti kasne sa plaćanjima	Imamo poteškoća prilikom izmirenja obaveza ka dobavljačima	Mogućnost da se uđe u sivu zonu poslovanja (neformalni biznis)	Nismo se suočili ni sa jednim od navedenih izaziva
Horeca	31%	28%	17%	0%	72%	39%	33%	53%	6%	0%
Građevinarstvo i nekretnine	57%	14%	19%	5%	67%	48%	52%	48%	24%	0%
Proizvodnja hrane i pića	47%	12%	0%	0%	82%	41%	47%	24%	6%	0%
IT	33%	0%	11%	0%	56%	11%	67%	22%	17%	17%
Trgovina	50%	35%	16%	0%	76%	33%	55%	67%	22%	2%
Usluge	23%	33%	21%	12%	60%	21%	48%	21%	10%	8%
Transport i transportna oprema	53%	60%	27%	0%	80%	40%	67%	60%	13%	0%

Tabela 2A. Kako ste nadomjestili nedosljedan/ nedovoljan gotovinski tok?

Prikaz po sektorima

	Oslonili smo se na sopstvene rezerve	Prijavili smo se za bankarski kredit	Prijavili smo se za kredit kod Investiciono - razvojnog fonda (IRF)	Prijavili smo se za moratorijum na preostale rate kredita	Nismo imali problema sa nestabilnim / nedovoljnim novčanim tokovima	Drugo, molimo Vas navedite
Horeca	61%	31%	42%	44%	3%	8%
Građevinarstvo i nekretnine	81%	29%	14%	24%	5%	10%
Proizvodnja hrane i pića	53%	35%	6%	53%	0%	0%
IT	67%	6%	11%	28%	17%	0%
Trgovina	55%	31%	35%	41%	3%	3%
Usluge	69%	23%	14%	23%	6%	6%
Transport i transportna oprema	67%	20%	13%	67%	0%	13%

Slika 14A. Koji su glavni izazovi sa kojima se vaše preduzeće trenutno srijeće u svom vrijednosnom lancu?

Prikaz po veličini preduzeća

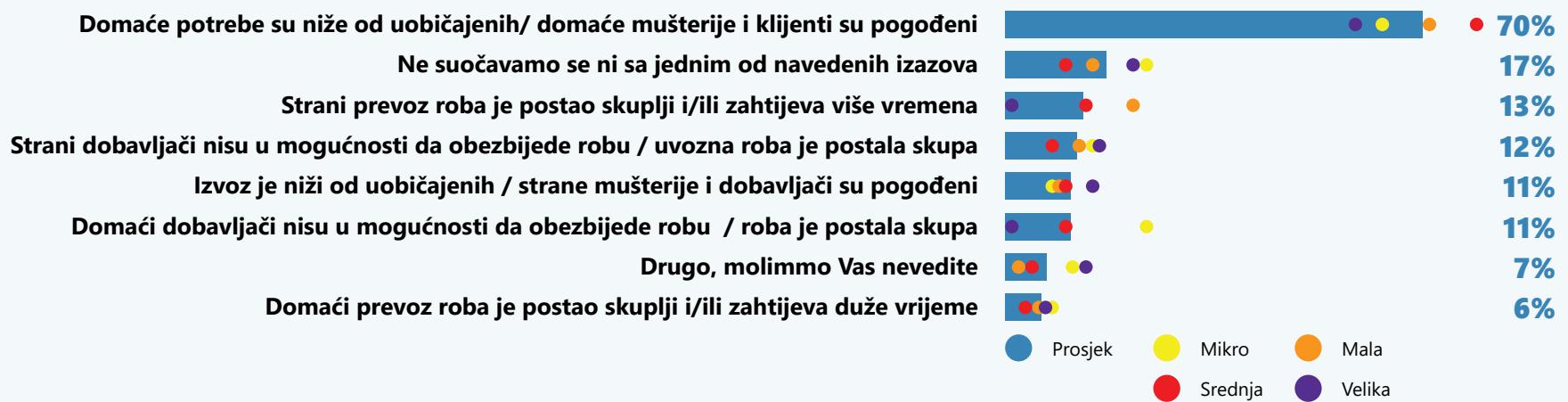

Tabela 3A. Koji su glavni izazovi sa kojima se vaše preduzeće trenutno srijeće u svom vrijednosnom lancu?

Prikaz po sektorima

	Domaći dobavljači nisu u mogućnosti da obezbijede robu	Strani dobavljači nisu u mogućnosti da obezbijede robu	Domaće potrebe su niže od uobičajenih	Izvoz je niži od uobičajenih	Domaći prevoz roba je postao skuplji	Strani prevoz roba je postao skuplji	Ne suočavamo se ni sa jednim od navedenih izazova
Horeca	8,3%	5,6%	55,6%	22,2%	5,6%	2,8%	22,2%
Građevinarstvo i nekretnine	9,5%	9,5%	81,0%	14,3%	9,5%	9,5%	14,3%
Proizvodnja hrane i pića	23,5%	11,8%	82,4%	23,5%	5,9%	5,9%	5,9%
IT	16,7%	16,7%	55,6%	22,2%	0,0%	22,2%	27,8%
Trgovina	10,3%	20,7%	89,7%	3,4%	8,6%	31,0%	6,9%
Usluge	5,8%	3,8%	61,5%	5,8%	7,7%	7,7%	25,0%
Transport i transportna oprema	20,0%	6,7%	86,7%	20,0%	13,3%	13,3%	0,0%

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-658-07-6
COBISS.CG-ID 17236228

IZDAVAĆ
Unija poslodavaca Crne Gore
Cetinjski put 36
81000 Podgorica, Crna Gora

TELEFON
+382 20 209 250

E-MAIL
office@poslodavci.org

WEB
www.poslodavci.org